

Θρησκευτικών απολογία

Πληροφορίες και σκέψεις για τη θέση του μαθήματος στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

του Δημητρίου Βογιατζή
Θεολόγου καθηγητού του 3ου Λυκείου Υμηττού

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υποστηρίζεται τα τελευταία χρόνια από διάφορους κύκλους διανοουμένων με ένα τρόπο απόλυτο και δογματικό, ότι λόγω της συμμετοχής της Ελλάδος στην Ενωμένη Ευρώπη και των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτήν το μάθημα των Θρησκευτικών θα καταργηθεί ή στην καλύτερη περίπτωση θα καταστεί μάθημα επιλογής. Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις δύο εκ των συνεργατών της σημερινής εξουσίας.

Η καθηγήτρια Άννα Φραγκουδάκη σε παλιότερο βιβλίο της έγραφε ότι: « Η θρησκευτική διδασκαλία στο σχολείο αποτελεί μια ελληνική ιδιοτυπία. Στην ελληνική κοινωνία δεν έγινε ο χωρισμός κράτους και εκκλησίας, όπως σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι η θρησκευτική διδασκαλία από το σχολείο παραμένει αυτονόητη, ενώ είναι αδιανόητη στις ευρωπαϊκές χώρες»(1)

Επίσης ο γνωστός καθηγητής Κ. Τσουκαλάς σε άρθρο του γράφει: «Απομένει βέβαια το τεράστιο επί της ουσίας πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των θεολόγων, διορισμένων, αδιόριστων ή σε λίστα αναμονής. Αυτή όμως είναι η μοίρα πολλών επαγγελματιών που παύουν να αντιστοιχούν στις θεσμικές, κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Οι καθηγητές θεολόγοι θα κινδυνεύσουν ίσως πράγματι να ακολουθήσουν τη μοίρα των σαγματοποιών, των ελληνοραπτών και των αιμνήτων λεμβούχων».(2) Επί των απόψεων αυτών θα παρατηρούσαμε τα εξής:

α. Σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες διδάσκονται τα Θρησκευτικά. Ο τρόπος της διδασκαλίας του μαθήματος, όπως θα δούμε παρακάτω, ποικίλει από χώρα σε χώρα και είναι από υποχρεωτικό (π. χ Σουηδία) ως και επιλεγόμενο (π. χ Ιταλία). Η ποικιλία αυτή οφείλεται κυρίως σε ιστορικούς λόγους. Είναι γνωστό ότι την εμφάνιση του Προτεσταντισμού ακολούθησαν πόλεμοι και διαμάχες που ταλαιπώρησαν όλες σχεδόν τις Ευρωπαϊκές χώρες και ταλαιπωρούν την Ιρλανδία μέχρι και σήμερα. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες συνυπάρχουν περισσότερες των δύο θρησκευτικές κοινότητες πράγμα που επηρεάζει το εκπαιδευτικό τους σύστημα. Παρ' όλα αυτά η θρησκευτική διδασκαλία προσαρμόστηκε στις συνθήκες κάθε χώρας και τελευταία εισάγεται και σε χώρες του πρώην υπαρκτού Σοσιαλισμού (Τσεχία, Σλοβακία, Πολωνία, Σερβία, Ρουμανία και Ρωσία).

Η Δυτική Χριστιανοσύνη μετά την κατάληψη της Ρώμης από τους Φράγκους και την δια της βίας απόσχιση της από το σώμα της Εκκλησίας του Χριστού μετά το 1054 ακολούθησε εντελώς άλλη πορεία από την Ανατολή. Κατεξουσίασε τους λαούς της Ευρώπης ως εγκόσμια εξουσία και περιχαράκωσε την ζωή των λαών αυτών με το δόγμα που βέβαια λειτούργησε ως ιδεολογικό όχημα και όχι ως διατύπωση της αποκαλυμμένης εν Χριστώ αλήθειας του Τριαδικού Θεού που βίωσε η Εκκλησία, δηλαδή το σώμα των πιστών. Για την Ανατολή όμως και τους λαούς της που ζουν στα πλαίσια της Ορθόδοξης Παράδοσης, είναι ακριβώς η δική τους ιστορική πορεία που όχι μόνον δεν τους οδηγεί στην άρνηση της Χριστιανικής τους ταυτότητας αλλά αντιθέτως είναι κατ' εξοχήν εκείνη που τους προσδιορίζει. Αν λοιπόν υποθέσουμε ότι η Δυτική Ευρώπη έχει λόγους να αρνηθεί ή να περιθωριοποιήσει τη χριστιανική της παράδοση, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, η Ορθόδοξη Ελλάδα έχει τους δικούς της λόγους να εμμένει στην δική της παράδοση. Δεν είναι δυνατόν να δεχθούμε ότι πρέπει η δυτικοευρωπαϊκή αντίληψη να επιβληθεί ως δήθεν αντικειμενικά ορθή και στον δικό μας λαό. Αληθινή ομοψυχία των ευρωπαϊκών λαών σημαίνει αλληλοσεβασμό των παραδόσεων και του διαφορετικού τρόπου προσέγγισης της πραγματικότητας και όχι δογματική επιβολή του ενός πάνω στον άλλο. Γι' αυτό, ακόμη και αν καταργηθεί το μάθημα των Θρησκευτικών στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα δεν έχει καμία υποχρέωση να κάνει το ίδιο.

β. Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα είναι ομολογιακό-υποχρεωτικό με δυνατότητα εξαιρέσεως. Από το μάθημα δηλαδή μπορούν να απαλλαγούν οι ετερόδοξοι, αλλόδοξοι ή άθεοι μαθητές μετά από αίτηση των γονέων τους.(3) Το καθεστώς αυτό ισχύει όπως θα δούμε αναλυτικά και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Υπάρχουν ακόμα χώρες, όπως η Σουηδία και η Νορβηγία, όπου η υποχρεωτικότητα είναι πιο αυστηρή έως απόλυτη.

γ. Η πείρα μας από την σχολική πραγματικότητα μας διδάσκει ότι πολύ λίγοι μαθητές ζητούν εξαιρέση από το μάθημα και υπάρχουν αρκετοί οι οποίοι, παρ' ότι ετερόδοξοι, το παρακολουθούν και συμμετέχουν τις εξετάσεις.

Ακόμα και κατά την περίοδο που το μάθημα εξεταζόταν πανελληνίως δεν είχαμε αύξηση των αιτήσεων εξαιρέσεως από τα Θρησκευτικά, πράγμα που επιβεβαιώνει ότι οι Έλληνες γονείς και μαθητές δεν έχουν κανένα πρόβλημα με το μάθημα και τον θεολογικό χαρακτήρα του. Πρόβλημα με το μάθημα των θρησκευτικών έχει μόνον μια μικρή μερίδα διανοουμένων και ιδεολογικά περιχαρακωμένων συμπολιτών μας.

δ. Κανένα κοινωνικό πρόβλημα δεν δημιουργήθηκε ποτέ και καμία διαμαρτυρία δεν υπήρξε σχετικά με την υποτιθέμενη υποχρεωτική παρακολούθηση των Θρησκευτικών. Θα μπορούσαμε να δεχτούμε την ύπαρξη προβλήματος, αν ένα κύμα δηλώσεων εξαιρέσεως σάρωνε κάθε χρόνο τα σχολεία και ένα, έστω μικρό, ποσοστό των Ελλήνων γονέων και μαθητών αρνούσαν το μάθημα, όμως κάτι τέτοιο δεν συνέβη ούτε κατά τη δεκαετία του '80, εποχή της κυριαρχίας των αριστερών ιδεών. Ακόμα και στις μαθητικές καταλήψεις, όπου έχουν ακουστεί τα πιο παράλογα αιτήματα, αίτημα σχετικό με τα Θρησκευτικά ποτέ δεν τέθηκε, παρά την παρουσία πολλών πονηρών υποβολέων.

ε. Η επίκληση της πολιτικής συναίνεσης που πράγματι υπάρχει σε διάφορους κομματικούς χώρους για την υποβάθμιση του μαθήματος δεν μπορεί να είναι σοβαρός λόγος ανησυχίας γιατί αυτή είναι έωλη και μετέωρη και δεν εδράζεται σε καμία κοινωνική απαίτηση. Οι πολιτικές εξαρτήσεις και φαντασιώσεις έχουν ταλαιπωρήσει πολύ την νεώτερη Ελλάδα. Από τη στιγμή που κανένα ατομικό δικαίωμα ετεροδόξου ή άθεου δεν παραβιάζεται, η θέληση της πλειοψηφίας του λαού θα επικρατήσει. Επιτέλους η κοινωνία και η Εκκλησία έχουν τη δύναμη να επιβάλλουν αυτή τη θέληση στους διάφορους υποτακτικούς.

στ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε ασχολείται ούτε και ενδιαφέρεται για το τι διδάσκεται στα Ελληνικά σχολεία. Τα θέματα Παιδείας ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα κάθε χώρας. Λόγω των ιστορικών καταβολών που αναφέραμε προηγουμένως, ακόμα και η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού ομοσπονδιακού κράτους δεν πρόκειται να φέρει αλλαγές στον τομέα αυτό. Η επίκληση λοιπόν κάποιων Ευρωπαϊκών υποχρεώσεων της χώρας μας στα θέματα αυτά είναι ψευδής και εκ του πονηρού.

ζ. Η Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση είναι αναπόσπαστο μέρος της Ευρωπαϊκής όσο κι' αν αυτό αμφισβητείται από διάφορες πλευρές που θέλουν μια Ευρώπη με κέντρο μόνο την Τευτονική και Φραγκική παράδοση.

Συμπερασματικά η θέση του μαθήματος μας στο σύγχρονο Ελληνικό σχολείο είναι ισχυρή. Αν υπάρχουν προβλήματα μπορούν να αντιμετωπισθούν με τις κατάλληλες οδηγίες προς τους εκπαιδευτικούς. Οι αφορισμοί του τύπου «το μάθημα κινδυνεύει λόγω της «ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης» δεν έχουν βάση και αγνοούν την ελληνική και ευρωπαϊκή πραγματικότητα όπως θα δείξουμε παρακάτω.

Κεφ 1. ΓΙΑΤΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΗΜΕΡΑ;

A. ΤΟ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ.

Η χρησιμότητα κάθε μαθήματος που διδάσκεται στο σχολείο εξαρτάται από το παιδευτικό περιεχόμενο που καθορίζει η κοινωνία για το σχολείο αυτό. Έτσι τα συστατικά στοιχεία του παιδευτικού περιεχομένου του Ελληνικού σχολείου, πέρα από νομικούς προσδιορισμούς, πρέπει κατά τη γνώμη μας να είναι η Ελληνική και Ευρωπαϊκή παράδοση και οι σύγχρονες επιστημονικές εξελίξεις.

Στο πεδίο των Θετικών επιστημών απαιτείται η μετάδοση των βασικών επιστημονικών γνώσεων και τεχνολογικών δεξιοτήτων. Η διαμόρφωση όμως του χαρακτήρα και της προσωπικότητας των μαθητών προϋποθέτει τη μελέτη της ελληνικής και της ευρωπαϊκής ιστορίας και πολιτιστικής παράδοσης καθώς και την επαφή με τις επιστήμες του ανθρώπου, δηλαδή την ψυχολογία τη φιλοσοφία, την κοινωνιολογία κ.α. Στο πλαίσιο αυτό είναι φανερό πως η μελέτη αυτή δεν μπορεί να είναι ολοκληρωμένη χωρίς την γνωριμία του μαθητή με το θρησκευτικό υπόβαθρο του Ελληνικού και του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Πράγματι ούτε η ιστορία ούτε η φιλοσοφία ούτε οι άλλες επί μέρους πτυχές του πολιτισμού αυτού μπορούν να διαχωριστούν από τη θρησκευτική και θεολογική του παράδοση, χωρίς να τραυματιστεί καίρια το περιεχόμενό τους. Δεν μπορεί να υπάρξει ευρωπαϊκό σχολείο που να μη διδάσκει την Αρχαία Ελλάδα και τον Χριστιανισμό. Αν μιλήσουμε στους μαθητές για την αναγέννηση, τον τριακονταετή πόλεμο, τη Γαλλική επανάσταση, τους Παγκόσμιους πολέμους, την τεχνολογική επανάσταση, για τον Ντεκάρτ, τον Καντ, τον Μαρξ ή τον Φρόντ χωρίς συγχρόνως ή προηγουμένως να τους έχουμε μιλήσει για τον Ησαΐα, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τον Ιερεμία, τον Παύλο, τον Αυγουστίνο, τον Θωμά τον Ακινάτη, τον Λούθηρο, ο λόγος μας θα είναι ελλιπής, αποσπασματικός και εν τέλει ατελέσφορος. Είναι σαν να προσπαθούμε να διδάξουμε Αραβική ιστορία χωρίς να αναφερθούμε στο Κοράνι ή Ινδική χωρίς αναφορά στις Βέδδες.

Αν αυτό είναι το παιδευτικό περιεχόμενο του κοινού Ευρωπαϊκού σχολείου, σ' αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η Ορθόδοξη παράδοση που συγκροτεί την Ελληνική ιδιοπροσωπία. Η ιδιαίτερη ιστορική μας πορεία από

τον Αρχαίο Κόσμο στη Χριστιανική Ρωμηοσύνη πρέπει να διδάσκεται ως αυτόνομος πόλος του γενικότερου Ευρωπαϊκού πολιτισμού, πόσο μάλλον που και άλλες ορθόδοξες χώρες θα εισέλθουν μελλοντικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιδιαίτερα για εμάς του Έλληνες η παράδοση αυτή αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ιστορικής αλλά και της σημερινής μας ταυτότητας, όπως παγκοίμως γίνεται δεκτό.

Μια άλλη σημαντική πλευρά της σχολικής διδασκαλίας είναι η εξέταση των υπαρξιακών και ηθικών ερωτημάτων που απασχολούν τον άνθρωπο καθώς και των απαντήσεων που δίνουν σ' αυτά ο Χριστιανισμός και οι άλλες Θρησκείες και Φιλοσοφίες ζωής. Το πρόβλημα του θανάτου, της σωτηρίας, του σκοπού της ζωής και οι ηθικές προεκτάσεις αυτών των ζητημάτων δεν μπορεί παρά να απασχολούν τον μαθητή του σύγχρονου σχολείου.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι δεν μπορεί να βοηθεί και να διδαχθεί ο Ευρωπαϊκός αλλά και ο Ελληνικός πολιτισμός χωρίς την Χριστιανική αλλά και ειδικότερα την Ορθόδοξη παράδοση.

B. ΤΟ «ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ»-«ΘΕΟΛΟΓΙΚΟ» ΜΑΘΗΜΑ.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή μας θα πρέπει να τονίσουμε ότι η αμφισβήτηση που συναντούμε σε κύκλους πολιτικών και διανοουμένων δεν έχει να κάνει τόσο με το περιεχόμενο του μαθήματος όσο με τον ομολογιακό-θεολογικό του χαρακτήρα. Για το λόγο αυτό προβάλλεται ως πρότυπο η ιδέα του ανεξίθρησκου ή ουδετερόθρησκου σχολείου και σ' αυτήν γίνεται προσπάθεια να στηριχθεί η περιθωριοποίηση των Θρησκευτικών. Η ίδια η ονομασία θεολόγος παραπέμπει κατ' αυτούς σε εκκλησιαστική ιδιότητα. Ο καθηγητής όμως του ουδέτερου σχολείου πρέπει να διακρίνεται από αντικειμενικότητα και εγκεφαλικότητα. Το σχολείο αυτό δεν πρέπει να προσφέρει καμιά επίσημη πίστη ή πρότυπο ούτε φυσικά να την συνδέει με την εκπαιδευτική διαδικασία γι' αυτό και είναι απαράδεκτη η προσευχή και ο εκκλησιασμός. Ο Χριστιανισμός μπορεί να διδάσκεται από κάθε είδους ειδικούς, ίσως και από τους εναπομείναντες θεολόγους με τον ίδιο τρόπο που διδάσκεται η Αρχαία ελληνική φιλοσοφία και σε μικρότερη αναλογία οι Ανατολικές θρησκείες καθώς και κάθε ενδιαφέρον θρησκευτικό ή φιλοσοφικό ρεύμα. Φυσικά στον Χριστιανισμό θα δίδεται μεγαλύτερο βάρος λόγω παράδοσης, αλλά δεν θα υποστηρίζεται από την σχολική ή την καθηγητική αυθεντία. Στη σχολική ζωή πρέπει να κυριαρχεί ένας πνευματικός στωικισμός. Η αποστασιοποίηση και η ουδετερότητα αναγορεύονται σε ύψιστες αξίες της. Η πνευματική ταυτότητα του δασκάλου υπονοείται και δεν φαίνεται. Οι ηθικές αξίες προσφέρονται ως επιταγές της λογικής και της κοινωνικής σκοπιμότητας. Η πάλη των ιδεών μεταφέρεται στα σαλόνια όπου μεταξύ τυρού και αχλαδιού αναλύονται με λογικά επιχειρήματα οι θέσεις και οι αντιθέσεις. Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο ένα μάθημα ομολογιακό δεν έχει φυσικά καμία θέση.

Είναι φανερό ότι οι υποστηρικτές των παραπάνω ιδεολογημάτων αλλοιώνουν την έννοια του σχολείου και της παιδείας. Κάθε είδους σχολείο, σε οποιαδήποτε κοινωνία λειτουργεί, διδάσκει εκτός από γράμματα και τρόπο ζωής. Συνεπώς δεν υπάρχει ουδέτερο και ανεξίθρησκο σχολείο. Αν το σχολείο δεν δίνει πρότυπα στο μαθητή, στην ουσία τον αφήνει έκθετο στην επίδραση των προτύπων του περιβάλλοντός του και τον καθιστά έρμαιο της ανορθολογικής εικονικής πραγματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, αν διδάξω την ορθοδοξία ως θεολογική θεωρία του παρελθόντος ή ως παράδοση ιστορική θα πλουτίσω τις γνώσεις του μαθητή. Αν όμως τη διδάξω ως τρόπο ζωής, ζωντανή αισθητή πραγματικότητα, εύχυμη παράδοση, καθημερινή πράξη, τότε επηρεάζω τον χαρακτήρα, πλάθω την ψυχή, ζωοποιώ το πνεύμα του. Είναι μέγιστη αφέλεια να νομίζει κάποιος ότι η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τα περιοδικά, οι διαφημίσεις και οι υπόλοιποι «παιδευτικοί» μηχανισμοί του συστήματος είναι ουδέτεροι και δρουν εγκεφαλικά. Αντίθετα όλοι αυτοί δεσμεύουν συναισθηματικά, κολακεύουν τα ένστικτα, υποτάσσουν τη σκέψη, υποδουλώνουν τη βούληση, σαγηνεύουν, ελκύουν και εύκολα εξουδετερώνουν την «ορθολογική» ηθικοπλαστική διδασκαλία.

Σημειώνει σχετικά σε άρθρο του ο καθηγητής της φιλοσοφίας Αριστείδης Μπαλάς:

«Καθώς η διδασκαλία δεν επιδιώκει να πληροφορήσει αλλά να μεταδώσει σκέψη, κύρια μορφή της υπήρξε πάντοτε η προφορική. Κι αυτό γιατί εκεί το ίδιο το σώμα του δασκάλου κινητοποιείται έτσι ώστε να γίνει όργανο που κοινωνεί σκέψη. Οι χειρονομίες, το βλέμμα, οι εκφράσεις του προσώπου, η ένταση και ο τόνος της φωνής, αλλά και ολόκληρη η κίνηση του σώματος και των μελών του, συνιστούν αναπόσπαστο μέρος των όσων αρθρώνει ρητά ο λόγος, μέρος που δεν αναλώνεται λιγότερο από την κιμωλία που υπογραμμίζει κάποια από τα λεγόμενα στον πίνακα. Η αποστειρωμένη διδασκαλία με διαφάνειες και επιδασκόπια φαίνεται σαν να ακολουθεί καρτεσιανές προκείμενες το σώμα δεν μετέχει του νου. και η επικοινωνία συντελείται μέσω μιας αεριώδους ζεύξης του νου του δασκάλου με εκείνους των μαθητών του.

Η τηλεόραση δεν μεταδίδει σκέψη. Ακόμη και οι σοβαρότερες ή παιδευτικότερες των εκπομπών, καθώς αποκλείουν εξ ορισμού την κοινωνία των σωμάτων, τη διακινδύνευση της σωματικής επιδοκιμασίας ή αποδοκιμασίας και τη συνεπαγόμενη ευθύνη, δεν είναι σε θέση να μεταδώσουν παρά πληροφορίες. Αν διαφύγει κάποιο θραύσμα

σκέψης, αυτό συναρτάται ευθέως με την εικόνα του σώματος που το διατύπωσε, την έκφραση του προσώπου, τα χαρακτηριστικά της φωνής, τη χειρονομία που το ανέδειξε.

Ο τρέχων πολιτισμός μας είναι καρτεσιανός. με την έννοια ότι επιδιώκει να διαχωρίσει ριζικά το νου από το σώμα. Ευθύνη της τηλεόρασης είναι να επιληφθεί ενός νου χωρίς σώμα και να του καταργήσει τη σκέψη γεμίζοντάς τον πληροφορίες. Από την άλλη μεριά, τα γυμναστήρια και τα ινστιτούτα αθλητισμού όπου αποκλείεται ρητά κάθε σκέψη, επιλαμβάνονται ενός μεμονωμένου σώματος χωρίς νου. Και η ζεύξη των δύο επιτυγχάνεται μέσω της εικόνας του πρότυπου σώματος που διαφημίζει η ίδια πάντα τηλεόραση, η οποία αναδεικνύεται έτσι στο κωνάριο της εποχής. Σώματα «ωραία», νους πληροφορημένους. Αυτό είναι το ιδανικό που προβάλλεται. αυτό εννοούν όταν λένε «κοινωνία της πληροφορίας». Πρόκειται για κοινωνία εικονικών σωμάτων, πρόκειται για κοινωνία της μη σκέψης. Πρόκειται για κοινωνία νεκρή».(4)

Το ουδέτερο σχολείο λοιπόν, στην ουσία, λόγω αυτών των επιδράσεων, χάνει τον παιδαγωγικό του χαρακτήρα και γίνεται κέντρο απόκτησης δεξιοτήτων. Τα γλωσσικά μαθήματα υποτάσσονται στην αναγκαιότητα αυτή, τα θεωρητικά μαθήματα υποτιμώνται ή εξαφανίζονται (όρα μεταρρύθμιση Αρσένη-Ευθυμίου), η χρησιμοθηρία ανακηρύσσεται σε υπέρτατη αξία και νόμο της σχολικής ζωής και ο μαθητής ζει το κενό της υλιστικής υπερκατανάλωσης μεταλλαγμένο σε συγνή και στεγνή σχολική καθημερινότητα. Καμιά συγκίνηση, κανένα πρότυπο. κανένα πέταγμα, κανένα όνειρο. Ένα τέτοιο σχολείο απέχει από το παιδαγωγικό του έργο αφήνοντας το πεδίο ελεύθερο στους νεοβάρβαρους κήρυκες του συστήματος.

Το έργο συνεπώς του μαθήματος των Θρησκευτικών σήμερα δεν είναι απλά η μετάδοση γνώσεων αλλά η προσφορά της ορθόδοξης πρότασης ζωής. Αυτό γίνεται ανοιχτά και έντιμα, μ' όλες τις ανεπάρκειες και τις υστερήσεις, από νέους στην πλειοψηφία ανθρώπους που λένε αυτό που πιστεύουν ως μέλη της Εκκλησίας. Το μάθημα αυτό είναι μια άμεση, έμμεση ή διακριτική κλήση στον Χριστό και μια περιήγηση στο χώρο της Ορθόδοξης και χριστιανικής παράδοσης. Η στάση του καθηγητή απέναντι στους μαθητές του και το μάθημα πρέπει να είναι διαλεκτική και όχι ουδέτερη. Η πρόοδος της επιστήμης και της κοινωνίας γεννιέται μέσα από συγκρούσεις, γι' αυτό και μια από τις αμαρτίες του Δυτικού χριστιανισμού ήταν το ότι δεν διαλεγόταν με τις αντίθετες απόψεις, αλλά προσπαθούσε να τις εξουδετερώσει με τη βία. Αντίθετα η πατερική θεολογία διαμορφώθηκε εξ ολοκλήρου στο πεδίο των αντιαιρετικών αγώνων και μας διδάξε ότι η πίστη δεν είναι αντίθετη με την αντικειμενικότητα και ότι ο διάλογος και η έρευνα στηρίζουν την πίστη σε κάθε περίπτωση. Ένας από τους πατέρες, ο Συμεών Θεσσαλονίκης σε ερώτηση περί του πως πρέπει να αντιμετωπίζονται οι αιρετικοί απαντά ως εξής:

«Πρώτον μεν με παρακλήσεις προς τον Θεόν δια να τους φωτίσει. Έπειτα δε με την ταπείνωσιν και με τα έργα της πνευματικής αγάπης, με βίον άμεμπτον και ενάρετον, σύμφωνον και μαρτυρούντα την πίστιν. καθώς οι Απόστολοι εδίδαξαν, επειδή το έργον τούτο είναι αποστολικόν, και με λόγους φιλονεικούς και τέλος πάντων από τας Θείας Γραφάς. Διότι να φιλονεική τις και να διαμάχεται είναι ξένον και αλλότριον της εκκλησίας».(5)

Ο δάσκαλος συνεπώς οφείλει να παρουσιάζει με παρηγορία τις θέσεις του και τις απόψεις του σε κάθε ζήτημα αλλά και να εκφράζει την πίστη του και την συναισθηματική του δέσμευση σ' αυτές. Η πάλη των ιδεών δεν γίνεται με υπονοούμενα αλλά με καθαρές θέσεις. Συγχρόνως ο δάσκαλος οφείλει να κυριαρχείται από το ήθος του διαλόγου και της ανοιχτής συνειδήσης. Αν προσφέρει έντιμα αυτό που πιστεύει και διαλέγεται, προκαλώντας ο ίδιος πολλές φορές τις αντιθέσεις και τις αμφισβητήσεις, τότε η τάξη του μεταβάλλεται σε πραγματικό χώρο δημιουργίας. Μ' αυτόν τον τρόπο όταν διδάσκεται, το μάθημα των Θρησκευτικών προσφέρει στο μαθητή την ευκαιρία να συναντήσει με το μυαλό και την ψυχή, γνωστικά και βιωματικά, όσο είναι δυνατόν, την ιστορία του, τη Θεολογία του, τον τρόπο ζωής του γένους του, τις ύψιστες αξίες της ανθρώπινης ζωής. Ενώνει τις ψυχές των παιδιών με τα αισθήματα και τις εμπειρίες όχι ενός νεκρού παρελθόντος, αλλά της ζωντανής μας παράδοσης που βλέπει στο μέλλον. Εναπόκειται φυσικά στο μαθητή, το αν θα αποδεχτεί το κάλεσμα, Θα ήταν όμως μέγιστη υποκρισία να θεωρήσουμε ισότιμο το Χριστιανισμό με το Μακτονταντισμό, τον Μπετόβεν με τον Καρβέλα και τον Τσιτσάνη με τον Ρουβά. Έχουμε υποχρέωση να μεγαλώσουμε τα παιδιά μας με τον Μπαχ και τον Πέτρο Λαμπαδάριο. Αν αυτά διαλέξουν τον Λευτέρη Πανταζή είναι υπεύθυνα για την επιλογή τους.

Κεφ. 2 ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε με συντομία το καθεστώς που ισχύει για το μάθημα των Θρησκευτικών στις ευρωπαϊκές χώρες το οποίο μελετήσαμε με τη βοήθεια του διαδικτύου. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια τα ζητήματα της υποχρεωτικότητας και του κατηχητισμού και θα κλείσουμε με το ζήτημα του θρησκευτικού μαθήματος.

A. ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΡΑΤΗ

(με αλφαβητική σειρά)

1. **ΑΥΣΤΡΙΑ** (Καθολικοί 85%, Προτεστάντες 9%).(6) Το μάθημα στη χώρα αυτή είναι υποχρεωτικό-ομολογιακό (2 ώρες την εβδομάδα) με δικαίωμα απαλλαγής και διδάσκεται με βάση τη διδασκαλία μιας από τις «νόμιμα αναγνωρισμένες» θρησκείες.(7) Η απαλλαγή από το μάθημα γίνεται με αίτηση των γονέων (και από τα 14 των ίδιων των μαθητών) ενώ οι λατρευτικές εκδηλώσεις είναι προαιρετικές. Την ευθύνη για την ύλη και τη διδασκαλία του μαθήματος έχουν οι εκκλησίες που επιλέγουν και τους διδάσκοντες.

2. **ΒΕΛΓΙΟ** (Καθολικοί 75%) Το Βελγικό σύνταγμα προβλέπει τη διδασκαλία στα δημόσια σχολεία (40% του συνόλου) ενός υποχρεωτικού-εναλλακτικού μαθήματος ομολογιακών Θρησκευτικών με περιεχόμενο τη διδασκαλία κάποιας εκ των αναγνωρισμένων θρησκειών (Καθολικισμού, Προτεσταντισμού, Ιουδαϊσμού, Ισλαμισμού ή Ορθοδοξίας) ή μη-ομολογιακής Ηθικής. Η επιλογή γίνεται από τους γονείς και τα μαθήματα διδάσκονται παράλληλα. Οι καθηγητές των Θρησκευτικών ορίζονται από την κάθε εκκλησία ή ομολογία η οποία και καθορίζει το πρόγραμμα. Φυσικά το μάθημα διδάσκεται κανονικά και στα ιδιωτικά ομολογιακά σχολεία τα περισσότερα εκ των οποίων είναι Καθολικά. Αξίζει να τονιστεί ότι στο Βέλγιο, όπως και στην Ολλανδία, τα ιδιωτικά ομολογιακά σχολεία, αποτελούν τα δύο τρίτα του συνόλου, αντιμετωπίζονται ισότιμα και έχουν την ίδια οικονομική μεταχείριση με τα κρατικά σχολεία.(8)

3. **ΓΑΛΛΙΑ** (Καθολικοί 77%, Ισλαμιστές 4%) Στην Γαλλική δημόσια εκπαίδευση δεν διδάσκεται το μάθημα των Θρησκευτικών ενώ το «λαϊκό κράτος» απαγορεύει ακόμα και την έκφραση των προσωπικών πεποιθήσεων στους δασκάλους. Παρ' όλα αυτά το Γαλλικό κράτος χρηματοδοτεί γενναία τα πολλά ομολογιακά, κυρίως Καθολικά, σχολεία. Ακόμα στις επαρχίες της Αλσατίας όπου ισχύει ειδικό καθεστώς διδάσκονται υποχρεωτικά οι τρεις αναγνωρισμένες θρησκείες (Καθολικισμός, Προτεσταντισμός, Ιουδαϊσμός) και μάλιστα από λειτουργούς τους.

4. **ΓΕΡΜΑΝΙΑ** (Προτεστάντες 38%, Καθολικοί 34%, χωρίς Θρησκεία 26%). Στη Γερμανία το ομοσπονδιακό σύστημα επιτρέπει την διαφοροποίηση των κανόνων σε κάθε κρατίδιο. Στα περισσότερα κρατίδια και συγκεκριμένα στη Βάδη-Βυτεμβέργη, τη Βαυαρία, το Αμβούργο, την Έσση, το Μεκελεμβούργο, την Κάτω Σαξονία, την Ρηνανία-Βεστφαλία, την Ρηνανία-Παλατινάτο, το Σάαρ τη Σαξονία, τη Σαξονία-Ανχαλτ, το Σλέσβιγκ-Χολσταϊν και τη Θουριγγία το μάθημα των Θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό-εναλλακτικό (2 ώρες την εβδομάδα). Όσοι δεν παρακολουθούν τα ομολογιακά Θρησκευτικά διδάσκονται υποχρεωτικά Ηθική (ή Ηθική και Φιλοσοφία). Στο κρατίδιο του Βερολίνου το μάθημα είναι προαιρετικό, όπως και το μάθημα της Ηθικής, και παρέχεται μετά από γραπτή αίτηση του ενδιαφερομένου. Στη Βρέμη διδάσκεται υποχρεωτικά μη ομολογιακή Βιβλική Ιστορία με εναλλακτική επιλογή ένα μάθημα Φιλοσοφίας. Τέλος στο Βραδεμβούργο η Ηθική είναι υποχρεωτικό μάθημα για όλους τους μαθητές ενώ τα Θρησκευτικά είναι πρόσθετο προαιρετικό μάθημα.

Η επιλογή από τους γονείς του ανάλογου με την περίπτωση μαθήματος πρέπει, από την ηλικία των 12, να έχει και την συναίνεση του μαθητή. Από τα 14 η επιλογή γίνεται από τον ίδιο τον μαθητή σε όλα τα κρατίδια εκτός της Βαυαρίας και του Σάαρ, όπου η ηλικία επιλογής είναι τα 18.

5. **ΔΑΝΙΑ** (Ευαγγελικοί-Λουθηρανοί 91%) Το μάθημα είναι υποχρεωτικό με δικαίωμα εξαιρέσεως με γραπτή αίτηση του κηδεμόνα (με την συναίνεση του μαθητή από τα 15 χρόνια) στην αρχή της χρονιάς. Στην υποχρεωτική εκπαίδευση το μάθημα ονομάζεται «Χριστιανικές Σπουδές», διδάσκεται 1-2 ώρες την εβδομάδα και βασίζεται στη διδασκαλία της Λουθηρανικής Εθνικής Εκκλησίας. Στην 7η τάξη (την αντίστοιχη ελληνική 1η Γυμνασίου) ο χρόνος του μαθήματος αφιερώνεται στην προετοιμασία για το Λουθηρανικό Χρίσμα που γίνεται από ιερείς. Στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το μάθημα ονομάζεται «Θρησκευτικές Σπουδές» και έχει περισσότερο θρησκευολογικό περιεχόμενο

6. **ΙΡΛΑΝΔΙΑ** (Καθολικοί 93%, Αγγλικανοί 3%) Το μάθημα είναι υποχρεωτικό-ομολογιακό με δικαίωμα εξαιρέσεως με αίτηση των γονέων. Το περιεχόμενο του μαθήματος είναι μέλημα των εκκλησιαστικών αρχών ενώ στο γυμνάσιο έχει περισσότερο γενικό χαρακτήρα. Τα περισσότερα σχολεία της χώρας (80%) είναι ιδιωτικά-ομολογιακά, δηλαδή ανήκουν στις θρησκευτικές κοινότητες και χρηματοδοτούνται από το κράτος.

7. **ΙΣΠΑΝΙΑ** (Καθολικοί 97%) Το μάθημα είναι υποχρεωτικό-εναλλακτικό με ένα μάθημα «Κοινωνικών και Καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων». Η επιλογή γίνεται από τους γονείς ή και τους ίδιους τους μαθητές μετά τα 14. Η εκκλησία συμμετέχει στην κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και την επιλογή των διδασκόντων.

8. **ΙΤΑΛΙΑ**. (Καθολικοί 98%). Το μάθημα είναι προαιρετικό-ομολογιακό και διδάσκεται 1 ώρα την εβδομάδα. μετά από αίτηση των γονέων (ή από τα 16 των μαθητών) προς το σχολείο.

9. **ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ** (Καθολικοί 97%) Το μάθημα είναι στη χώρα αυτή είναι υποχρεωτικό-εναλλακτικό (Θρησκευτικά ή Ηθική και Κοινωνική παιδεία) σε όλη την εκπαίδευση. Διδάσκεται επί δίωρο και οι διδάσκοντες των Θρησκευτικών διορίζονται από την εκκλησία. Η επιλογή γίνεται με δήλωση του κηδεμόνα ή του μαθητή από τα 18. Απαλλάσσονται

μόνον αυτοί που οι θρησκείες τους δεν προσφέρουν διδασκαλία στο σχολείο, με αίτηση τους και μετά από απόφαση του «Εθνικού Συμβουλίου για την Ηθική και Κοινωνική εκπαίδευση».

10. **Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ** (Αγγλικανοί 57%, Καθολικοί 10%, Πρεσβυτεριανοί 7%, Ισλαμιστές 6%) Ο πρόσφατος νόμος για την εκπαίδευση(9) προβλέπει την παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης και την καθημερινή διοργάνωση λατρευτικών εκδηλώσεων σε όλα τα δημόσια σχολεία.(10) Τα "Τοπικά εκπαιδευτικά συμβούλια" (LEA) διαμορφώνουν το πρόγραμμα του μαθήματος με αρκετή ελευθερία λαμβάνοντας υπ' όψιν τις τοπικές συνθήκες και κυρίως τη θρησκευτική σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού. Σε κάθε τοπικό συμβούλιο συγκροτείται ένα « Συμβουλευτικό Σώμα για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση» (SACRE) το οποίο παρακολουθεί και υποστηρίζει τις δραστηριότητες του μαθήματος καθώς και τις λατρευτικές δραστηριότητες στα σχολεία.. Οι γενικές οδηγίες για το μάθημα προβλέπουν τη διδασκαλία κατά κύριο λόγο του Χριστιανισμού, σε γενική και όχι ομολογιακή μορφή, καθώς και των άλλων μεγάλων θρησκειών που συναντώνται στην Βρετανία δηλαδή του Βουδισμού, του Ινδουισμού, του Ισλαμισμού, του Ιουδαϊσμού και του Σικχισμού. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στις συγκρίσεις και στις σχέσεις μεταξύ των θρησκειών. Οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν με αίτηση των γονέων τους. Εκτός από την υποχρεωτική εκπαίδευση (ως τα 16 χρόνια) το μάθημα διδάσκεται και στην προαιρετική μέση εκπαίδευση.

11. **ΝΟΡΒΗΓΙΑ** (Ευαγγελικοί-Λουθηρανοί 88%). Στο Σύνταγμα της ορίζεται ρητά ο Λουθηρανισμός ως «Κρατική Θρησκεία» και η υποχρέωση των μελών της εκκλησίας να ανατρέφουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα δόγματά του. Η μεταρρύθμιση του 1997 κατήργησε το εναλλακτικό μάθημα Θρησκευτικών ή Ηθικής και το αντικατέστησε από το μάθημα με τον τίτλο «Χριστιανική Γνώση-Θρησκευτική και Ηθική Εκπαίδευση» (Christian knowledge and Religious and Ethical Education) Στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο η διδασκαλία του είναι υποχρεωτική με δικαίωμα εξαιρέσεως με αίτηση των γονέων (ή των μαθητών από τα 15) μόνο από λατρευτικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες (προσευχές, ύμνους, εκκλησιασμό κ.λ.π). Γι' αυτό και υπάρχει ρητή πρόβλεψη για την αποφυγή του κηρύγματος και του κατηχητισμού. Παρ' όλο όμως τον θρησκευολογικό χαρακτήρα του μαθήματος η έμφαση στον Λουθηρανισμό είναι έντονη, ιδίως στις μικρότερες τάξεις.

12. **ΟΛΛΑΝΔΙΑ** (Καθολικοί 34%, Προτεστάντες 25%, χωρίς Θρησκεία 36%) Το σύνταγμα της χώρας προβλέπει την ελεύθερη δυνατότητα σύστασης σχολείων με βάση θρησκευτικές, ιδεολογικές ή εκπαιδευτικές αντιλήψεις. Έτσι το 65% των μαθητών φοιτά σε ιδιωτικά σχολεία που είναι στην πλειοψηφία τους ομολογιακά (Καθολικά και Προτεστάντικά). Τα δημόσια σχολεία υποχρεούνται να διδάσκουν τα ομολογιακά Θρησκευτικά ως προαιρετικό μάθημα (120 ώρες το χρόνο) εφ' όσον ζητηθεί από τους γονείς (ή από τους μαθητές από τα 14). Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση διδάσκονται στοιχεία θρησκευολογικά στο μάθημα «Γνωριμία με τον κόσμο».

13. **ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ** (Καθολικοί 80%) Ο πλήρης διαχωρισμός κράτους και εκκλησίας στο σύνταγμα της χώρας έχει σαν αποτέλεσμα τη διδασκαλία του μαθήματος ως εναλλακτικού ενός «Μαθήματος Προσωπικής και Κοινωνικής συγκρότησης» που είναι υποχρεωτικό. Η επιλογή του Καθολικού εναλλακτικού μαθήματος γίνεται με δήλωση του γονέα (ή του μαθητή από τα 16).

14. **ΣΟΥΗΔΙΑ** (Ευαγγελικοί-Λουθηρανοί 94%) Το μάθημα είναι υποχρεωτικό τόσο στην υποχρεωτική (7-16 ετών) όσο και στη δευτεροβάθμια (16-18 ετών) εκπαίδευση όπου τα Θρησκευτικά είναι ένα από τα οκτώ υποχρεωτικά βασικά μαθήματα. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη χώρα αυτή δεν υπάρχει δυνατότητα εξαιρέσεως από το μάθημα γι' αυτό και η Σουηδία υπέγραψε με επιφύλαξη το άρθρο 2(π πρ ΕΣΔΑ).(11) Το περιεχόμενο του μαθήματος είναι θρησκευολογικό με αρκετά Λουθηρανικά στοιχεία..

16. **ΦΙΛΑΝΔΙΑ** (Ευαγγελικοί-Λουθηρανοί 90%, Ορθόδοξοι 1,2%) Το μάθημα είναι υποχρεωτικό – εναλλακτικό (επιλογή μεταξύ ομολογιακών Θρησκευτικών και Ηθικής) τόσο στην υποχρεωτική εκπαίδευση όσο και στη δευτεροβάθμια.

B. Η ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

Όπως είπαμε και προηγουμένως το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα είναι υποχρεωτικό με δικαίωμα εξαιρέσεως. Αυτό σημαίνει ότι κάθε μαθητής μπορεί, με την κατάθεση από τους γονείς του σχετικής «σπουδαίας και σοβαρής» δήλωσης στην διεύθυνση του σχολείου του να απαλλαγεί από την παρακολούθηση του μαθήματος και των λατρευτικών εκδηλώσεων, εφ' όσον είναι άθεος ετερόθρησκος ή ετερόδοξος και ως εκ τούτου έχει πρόβλημα θρησκευτικής συνείδησης. Σύμφωνα με την απόφαση 3356/1995 του Σ.τ.Ε ακόμα και αν ο μαθητής δεν επικαλείται συγκεκριμένους λόγους ο Διευθυντής του σχολείου οφείλει να ερευνήσει μήπως πράγματι αυτοί υπάρχουν και διστάζει ο μαθητής να τους εκθέσει. Σε κάθε περίπτωση όμως είναι αναγκαία η ύπαρξη λόγων θρησκευτικής συνείδησης για να αιτιολογηθεί η απαλλαγή. Αυτό σημαίνει ότι δεν δικαιολογείται η απαλλαγή των ορθόδοξων από το μάθημα. Βεβαίως στην πράξη ο έλεγχος της αξιοπιστίας της δήλωσης είναι πολύ δύσκολος και ακόμα περισσότερο εφ'

όσον αυτή υποβάλλεται από τους γονείς των οποίων το δικαίωμα κατοχυρώνεται από όλες τις διεθνείς συμβάσεις, όπως θα δούμε στη συνέχεια.(12) Η απόφαση αυτή αλλά και η σχετική με το θέμα 2176/1998 του ίδιου δικαστηρίου προβλέπουν ότι την δήλωση εξαίρεσης μπορεί να υποβάλλει και ο ίδιος ο μαθητής, εφ' όσον βρίσκεται σε ηλικία που είναι ικανός προς δικαιοπραξία.. Σε σχολιασμό των αποφάσεων αυτών ο Αναστάσιος Μαρίνος τοποθετεί την ηλικία αυτή στα 10 χρόνια(13) ενώ στην Ευρώπη κυμαίνεται από τα 14 έως τα 18.(14) Ο Ευάγγελος Βενιζέλος τοποθετεί την ηλικία αυτή στο τέλος της υποχρεωτικής εννεάχρονης εκπαίδευσης δηλαδή στα 16 χρόνια

Θα εξετάσουμε στην συνέχεια τις ρυθμίσεις που ισχύουν στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες:

1. Στη **Δανία**, την **Ιρλανδία**, την **Αυστρία** και την **Μ. Βρετανία** το μάθημα είναι υποχρεωτικό με δικαίωμα απαλλαγής όπως και στην Ελλάδα.
2. Στη **Σουηδία** και τη **Νορβηγία** είναι υποχρεωτικό, με δικαίωμα απαλλαγής στη Νορβηγία μόνο από τις λατρευτικές εκδηλώσεις.
3. Στη **Φιλανδία**, το **Βέλγιο**, το **Λουξεμβούργο**, την **Πορτογαλία**, τη **Γερμανία** και την **Ισπανία** το μάθημα είναι υποχρεωτικό-εναλλακτικό. Τα εναλλακτικά μαθήματα ανά χώρα είναι:

Βέλγιο, Γερμανία Φιλανδία -Ηθική

Λουξεμβούργο- Ηθική και κοινωνική εκπαίδευση

Ισπανία - Κοινωνικές και Πολιτιστικές δραστηριότητες

Πορτογαλία –Προσωπική και Κοινωνική συγκρότηση

4. Στην **Ιταλία** και την **Ολλανδία** το μάθημα είναι προαιρετικό δηλαδή διδάσκεται εφ' όσον το επιλέξουν οι μαθητές.

Σχετικά με την δήλωση απαλλαγής ή επιλογής του μαθήματος μπορούμε να ξεχωρίσουμε τις εξής κατηγορίες:

Α. Στην **Δανία** την **Ιρλανδία**, το **Βέλγιο** και την **Μ. Βρετανία** η δήλωση γίνεται μόνο από τους γονείς και όχι τους μαθητές (στην Δανία από τα 15 απαιτείται η συναίνεση τους).

Β. Οι χώρες όπου οι μαθητές ασκούν οι ίδιοι το δικαίωμα της απαλλαγής ή της επιλογής μετά από κάποια ηλικία είναι οι εξής: (Σε παρένθεση η ηλικία αυτή)

Πορτογαλία (16), Ισπανία (14), Λουξεμβούργο (18), Μ. Βρετανία (16), Νορβηγία (15), Γερμανία (14 στα περισσότερα κρατίδια, 18 στη Βαυαρία και στο Σάαρ), Αυστρία (14), Ολλανδία (14), Ιταλία (16).

Η δήλωση απαλλαγής, όπως προβλέπεται στην Ελλάδα, έχει ως χαρακτηριστικό την αναφορά σε συγκεκριμένη πίστη ή σε αθεία. ενώ στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης η δήλωση αυτή είναι απλή, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένες πεποιθήσεις. Θα παραθέσουμε όμως μερικά παραδείγματα που δείχνουν ότι η ελληνική φόρμουλα δεν είναι μοναδική.

Στο Λουξεμβούργο απαλλάσσονται από το εναλλακτικό μάθημα οι μαθητές των οποίων οι θρησκευτικές κοινότητες δεν προσφέρουν ομολογιακή διδασκαλία και δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν την Ηθική. Η απαλλαγή απαιτεί αίτηση στο «Εθνικό Συμβούλιο Ηθικής και Κοινωνικής εκπαίδευσης» το οποίο και εγκρίνει τις απαλλαγές. Στην αίτηση δηλώνεται φυσικά το δόγμα το οποίο πρεσβεύει ο μαθητής που ζητά την απαλλαγή.

Στην περίπτωση της Νορβηγίας η απαλλαγή μόνο από τις «θρησκευτικές δραστηριότητες» γίνεται με γραπτή αναφορά στην οποία οι γονείς εξηγούν για ποιους λόγους δεν θέλουν τα παιδιά τους να παρακολουθήσουν τα συγκεκριμένα μέρη του μαθήματος.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στη Γερμανία, το Λουξεμβούργο και τη Νορβηγία όπου εφαρμόστηκε παλιότερα το σύστημα εναλλακτικού μαθήματος – απαλλαγής, είχε ως αποτέλεσμα την μεγάλη μείωση των μαθητών που παρακολουθούσαν Θρησκευτικά ή Ηθική, ιδίως στις μεγαλύτερες τάξεις όπου ασκούσαν οι ίδιοι το δικαίωμα της απαλλαγής. Γ' αυτό οι χώρες αυτές, είτε κατήργησαν την απαλλαγή (Γερμανία, Λουξεμβούργο) είτε μετέτρεψαν το μάθημα σε υποχρεωτικό (Νορβηγία) με θρησκευσιολογική απόχρωση.

Συμπερασματικά θα παρατηρούσαμε τα εξής:

1. Στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης το μάθημα είναι υποχρεωτικό είτε ως μάθημα θρησκείας (Σουηδία, Νορβηγία) είτε έχοντας ως εναλλακτική επιλογή άλλο συγγενές μάθημα όπως η Ηθική, η Κοινωνική εκπαίδευση κ.α. (Φιλανδία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Βέλγιο, Ισπανία, Γερμανία). Η εναλλακτική δυνατότητα δεν αναιρεί το γεγονός ότι ο μαθητής την ώρα των Θρησκευτικών θα διδάσκεται υποχρεωτικά είτε ομολογιακά θρησκευτικά είτε το εναλλακτικό μάθημα. Στις υπόλοιπες χώρες (Ελλάδα, Αυστρία, Ιρλανδία, Δανία, Αγγλία) το μάθημα είναι υποχρεωτικό με δυνατότητα απαλλαγής.

2. Προαιρετικό με την κανονική σημασία του όρου είναι το μάθημα στην Ιταλία και την Ολλανδία,(15) είναι δηλαδή ενταγμένο στο πρόγραμμα αλλά παρέχεται μετά από δήλωση-αίτηση των γονέων ή των μαθητών.

3. Στην Γαλλία πλην της Αλσατίας δεν διδάσκονται Θρησκευτικά.

4. Οι παραπάνω ρυθμίσεις ισχύουν για τα δημόσια σχολεία. Ένα όμως σημαντικό μέρος της εκπαίδευσης σε πολλές χώρες παρέχεται από ιδιωτικά ομολογιακά,(16) καθολικά ή προτεσταντικά σχολεία στα οποία η θρησκευτική παιδεία είναι αυτονόητη.

5. Από όλα τα παραταθέντα στοιχεία συνάγεται αβίαστα το συμπέρασμα ότι η Ελλάδα ούτε ιδιαίτερη περίπτωση μήτε πολύ περισσότερο «θλιβερή παραφωνία» αποτελεί στον ευρωπαϊκό χώρο όπως αυθαίρετα και δογματικά υποστηρίζει μέρος της κρατούσας διανόησης. Όπως θα φανεί και στο επόμενο κεφάλαιο το μάθημα στην Ελλάδα είναι ένα απλό ομολογιακό μάθημα χωρίς ακρότητες υπό την εποπτεία και την ευθύνη του κράτους.

Όπως είδαμε και προηγουμένως η μόνη διαφορά της Ελλάδας στο θέμα της υποχρεωτικότητας από τις Ευρωπαϊκές χώρες (και όχι πάντως από όλες) είναι το ότι η απαλλαγή από το μάθημα ισχύει για τους ετεροδόξους ή άθεους και αυτό πρέπει να δηλώνεται στην αίτηση απαλλαγής. Με την απόφαση 3356/95 του Συμβουλίου Επικρατείας που αναλύσαμε πιο πάνω η πρόβλεψη αυτή έγινε πιο ελαστική. Από την στιγμή όμως που η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης είναι συνταγματική υποχρέωση, η απαλλαγή από αυτό πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένη. Τυχόν διαφορετικές απόψεις για το περιεχόμενο των βιβλίων και της ύλης ή η ακαταλληλότητα ορισμένων καθηγητών δεν μπορεί να είναι λόγοι εξαιρέσης από το μάθημα γιατί αυτοί ισχύουν και για τα υπόλοιπα μαθήματα και εάν δινόταν τέτοια δυνατότητα τότε ο κάθε μαθητής θα παρακολουθούσε τα μαθήματα κατά το δοκούν και κατά πως του αρέσει.(17) Συνεπώς η απαλλαγή δικαιολογείται για τους μαθητές που έχουν πρόβλημα θρησκευτικής συνείδησης και όχι τεμπελιάς.

7. Οι ελάχιστες αιτήσεις απαλλαγής από το μάθημα στην Ελλάδα δεν οφείλονται στο περιεχόμενο της αίτησης αλλά στην ζωική σημασία του μαθήματος για την Ελληνική εκπαίδευση. Ένας δε μεγάλος αριθμός ετεροδόξων όχι μόνο παρακολουθεί αλλά και βαθμολογείται στο μάθημα χωρίς κανένα πρόβλημα.

Γ. Ο ΚΑΤΗΧΗΤΙΣΜΟΣ

α. Εισαγωγή

Όπως είδαμε και προηγουμένως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες το μάθημα είναι ομολογιακό. Στην περίπτωση αυτή το πρόγραμμα και η ύλη ορίζονται από την εκκλησία ή την θρησκευτική κοινότητα. Οι καθηγητές επίσης εκπαιδεύονται όχι από το κράτος αλλά από τις εκκλησιαστικές ακαδημίες και τις θεολογικές σχολές. Αντιθέτως στην Ελλάδα η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν έχει καμία σχέση με το πρόγραμμα του μαθήματος ή με τον διορισμό και την επιλογή των καθηγητών. Αυτά τα θέματα ρυθμίζονται από το κράτος και τα αρμόδια όργανά του όπως το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Αλλά και οι Θεολογικές Σχολές δεν ανήκουν στην Εκκλησία αλλά λειτουργούν αυτόνομα στα πλαίσια του Πανεπιστημίου. Πώς είναι λοιπόν δυνατόν να είναι στην Ελλάδα τα Θρησκευτικά παράδειγμα «κατηχητικής μονοφωνίας» και «θλιβερή παραφωνία στον ευρωπαϊκό χώρο»;(18) Εκτός και αν δεχθούμε ότι οι υπεύθυνοι του κρατικού Παιδαγωγικού Ινστιτούτου είναι φανατικότεροι από τους Καρδινάλιους της Ρώμης ή τους Πάστορες του Βερολίνου. Είναι ακόμα σε όλους γνωστό ότι στους κόλπους της Εκκλησίας κατά καιρούς ασκούνται κριτικές για κρούσματα αθεΐας μεταξύ των θεολόγων καθώς και για το περιεχόμενο του μαθήματος το οποίο χαρακτηρίζεται ανεπαρκές. Στην πραγματικότητα όλοι οι μαθητές των σχολείων γνωρίζουν ότι το μάθημα κάθε άλλο παρά προπαγανδιστικό ή πιεστικό χαρακτήρα έχει ίσως μάλιστα και να είναι περισσότερο «ουδέτερο» απ' ότι πρέπει

β. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Ορισμένοι εκ των νομομαθών και των άλλων διανοουμένων της χώρας μας επικαλούνται τη διάταξη του **άρθρου 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου (παρακάτω 2(πΠΡΕΣΔΑ)) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (παρακάτω ΕΣΔΑ)** που υπογράφηκε στη Ρώμη το 1952 καθώς και την νομολογία του **Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** του Στρασβούργου (**παρακάτω ΕΔΔΑ**) με αυθαίρετους συλλογισμούς και παραπλανητική χρησιμοποίηση των κειμένων για να επιθεθούν κατά του μαθήματος των Θρησκευτικών. Χαρακτηριστικό αλλά όχι μοναδικό(19) είναι το παράδειγμα του καθηγητού Γεωργίου Σωτηρέλλη ο οποίος στο βιβλίο του «Θρησκεία και Εκπαίδευση» αφιερώνει πολλές σελίδες για να στηρίξει τις τουλάχιστον περιέργες απόψεις του. Στις απόψεις αυτές θα απαντήσουμε με συντομία:

Τα κυριότερα αποσπάσματα της ΕΣΔΑ που αναφέρονται στην θρησκεία είναι τα εξής:

1 . Άρθρο 9. Ελευθερία σκέψης και συνείδησης

«Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένων ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και λειτουργιών».

2. Α' Πρόσθετο Πρωτόκολλο Άρθρο 2 – Δικαίωμα στην εκπαίδευση

«Ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθεί. Παν κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς πεποιθήσεις».

Στην νομολογία του ΕΔΔΑ(20) υπάρχει απόφαση, για την υπόθεση *Kjeldsen and others v. Denmark*, που προβλέπει ότι τα κράτη απαγορεύεται να επιδιώκουν σκοπούς «δογματικού διαποτισμού» (indoctrination) οι οποίοι δεν σέβονται τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων. Η έκφραση αυτή χρησιμοποιούμενη αυθαίρετα συνδέεται με την διδασκαλία των θρησκευτικών στην Ελλάδα η οποία χαρακτηρίζεται ως μοναδική περίπτωση δογματικού-κατηχητισμού στην Ευρώπη. Όποιος όμως κάνει τον κόπο να διαβάσει την απόφαση στην οποία παραπέμπει ο Γ. Σωτηρέλλης θα διαπιστώσει ότι άλλα πράγματα λέει.

Εν πρώτοις η απόφαση αυτή του Δικαστηρίου του Στρασβούργου εκδόθηκε με αφορμή προσφυγή Δανών γονέων κατά της Δανικής κυβερνήσεως οι οποίοι ζητούσαν τα παιδιά τους να εξαιρεθούν από το μάθημα της Σεξουαλικής αγωγής για λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως. Παραθέτουμε παρακάτω ορισμένα αποσπάσματα της απόφασης :

«Το άρθρο 2η Πρ της ΕΣΔΑ (βλ. ανωτέρω) δεν επιτρέπει, σε σχέση με τη διδασκαλία και την εκπαίδευση, στα κράτη να κάνουν διακρίσεις μεταξύ των θρησκευτικών και των άλλων μαθημάτων. Επιτάσσει στα κράτη να σέβονται τις πεποιθήσεις των γονέων σε όλη την έκταση του εκπαιδευτικού προγράμματος». «Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή του σχολικού προγράμματος είναι κυρίως αρμοδιότητα του κράτους. Δεν απαγορεύεται στα κράτη να παρέχουν με την διδασκαλία και την εκπαίδευση πληροφορίες ή γνώσεις με άμεσο ή έμμεσο θρησκευτικό και φιλοσοφικό χαρακτήρα. Δεν επιτρέπεται ακόμη στους γονείς να αντιτίθενται στην συμπερίληψη της διδασκαλίας αυτής στο σχολικό πρόγραμμα γιατί αλλιώς η εκπαιδευτική διαδικασία δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει. Στην πράξη φαίνεται πολύ δύσκολο να μην έχουν πολλά μαθήματα, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, κάποιες φιλοσοφικές πτυχές ή σημασίες. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις θρησκευτικές προτιμήσεις αν λάβουμε υπ' όψιν μας την ύπαρξη θρησκειών που συγκροτούν ένα ευρύ δογματικό και ηθικό πλαίσιο αρχών που έχει ή μπορεί να έχει απαντήσεις για κάθε θέμα φιλοσοφικής, κοσμολογικής ή ηθικής φύσεως»

«Το κράτος για να εκπληρώσει την εκπαιδευτική του αποστολή πρέπει να φροντίζει ώστε οι πληροφορίες ή οι γνώσεις που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα να μεταδίδονται με ένα τρόπο κριτικό, πολυφωνικό και αντικειμενικό. Το κράτος απαγορεύεται να προωθεί σκοπούς δογματικού διαποτισμού οι οποίοι μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν σέβονται τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων. Αυτό είναι ένα όριο που δεν μπορεί να ξεπεραστεί».

Απαντώντας το δικαστήριο στο επιχείρημα των γονέων ότι ανάλογη με την ζητούμενη από αυτούς εξαίρεση από την Σεξουαλική Αγωγή ισχύει για το μάθημα των θρησκευτικών παρατηρεί:

«Πάνω απ' όλα το Δικαστήριο θεωρεί ότι υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ διδασκαλίας των θρησκευτικών και της σεξουαλικής εκπαίδευσης. Η πρώτη εξ' ανάγκης διαδίδει δόγματα (tenets) και όχι απλές γνώσεις (mere knowledge). Το δικαστήριο κρίνει ότι δεν συμβαίνει το ίδιο και με τη δεύτερη». (21)

Είναι φανερό λοιπόν από τα παραπάνω αποσπάσματα πως η βασική αυτή για τη νομολογία του ΕΔΔΑ απόφαση ορίζει, ως προς το θέμα που μας ενδιαφέρει, τα εξής:

α. Ότι οι θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων σύμφωνα με το άρθρο 2 (η ΠρΕΣΔΑ) πρέπει να γίνονται σεβαστές κατά την διδασκαλία όλων των μαθημάτων και όχι μόνο των θρησκευτικών.

β. Το κάθε κράτος μπορεί να περιλαμβάνει στο πρόγραμμα του σχολείου μαθήματα με άμεσο ή έμμεσο θρησκευτικό χαρακτήρα χωρίς οι γονείς να έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν να μην συμπεριλαμβάνονται τα μαθήματα αυτά στο πρόγραμμα. Στην πράξη οι θρησκευτικές και φιλοσοφικές προτιμήσεις είναι φυσικό κατά το δικαστήριο να διαπερνούν το σύνολο της εκπαίδευσης.

γ. Το κράτος πρέπει να φροντίζει για την αντικειμενική και πολυφωνική μετάδοση των γνώσεων και να μην επιδιώκει τον δογματικό διαποτισμό των μαθητών με διδασκαλίες που δεν σέβονται τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των γονέων.

δ. Τα θρησκευτικά εξ ανάγκης μεταδίδουν δόγματα γι' αυτό προβλέπεται και δυνατότητα εξαίρεσης. Για να θεμελιωθεί η ανάγκη μιας τέτοιας δυνατότητας και για την Σεξουαλική Αγωγή θα έπρεπε να αποδειχθεί ότι το μάθημα αυτό διδάσκεται με δογματικό και πιεστικό τρόπο προσπαθώντας να επιβάλλει στους μαθητές πρότυπα αντίθετα με την θρησκευτικές και φιλοσοφικές ιδέες των γονέων τους. Εν κατακλείδι το δικαστήριο δέχτηκε ότι οι οδηγίες και ο τρόπος οργάνωσης του μαθήματος δεν δικαιολογούν ένα τέτοιο φόβο και απέρριψε τις αιτιάσεις των Δανών γονέων.

Η επιλεκτική χρησιμοποίηση αποσπασμάτων αποφάσεων του ΕΔΔΑ και η συστηματική διαστρέβλωσή τους αποδεικνύεται και από το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του Γ. Σωτηρέλλη: «Το βασικό λοιπόν αξιολογικό κριτήριο που προκύπτει από την νομολογιακή επεξεργασία της ΕΣΔΑ είναι κατ' αρχήν ο ενημερωτικός ή μη χαρακτήρας της εκπαίδευσης. Το αν δηλαδή η βασική της κατεύθυνση είναι η μετάδοση γνώσεων και πληροφοριών ή αν αντίθετα δομείται ως στεγανός μηχανισμός, επικφορτισμένος κατά βάση με **«την ενστάλαξη (μονομερούς) γνώσης την οποία δεν λαμβάνουν ή δεν μπορούν να λάβουν από άλλες πηγές»** με την αυτούσια δηλ. μεταφύτευση και «εδραίωση» ενός κλειστού συστήματος ιδεών, προς παραγωγή «πιστών» και «οπαδών».(22)

Η φράση μέσα στα εισαγωγικά προέρχεται από την απόφαση που σχολιάζουμε και ολόκληρο το κείμενο στην συνάφεια που βρίσκεται έχει ως εξής:

«Ο Δανός νομοθέτης έλαβε υπ' όψιν του το γεγονός ότι στην Δανία τα παιδιά στις μέρες μας ανακαλύπτουν χωρίς δυσκολία και από διάφορες πηγές τις πληροφορίες που τα ενδιαφέρουν σχετικά με την σεξουαλική ζωή. Η διδασκαλία του μαθήματος στα κρατικά σχολεία αποβλέπει λιγότερο στην ενστάλαξη γνώσης την οποία δεν λαμβάνουν ή δεν μπορούν να λάβουν από άλλες πηγές και περισσότερο στο να προσφέρει αυτή την γνώση πιο σωστά, αντικειμενικά και επιστημονικά».(23)

Η διαστροφή του νοήματος είναι ολοφάνερη. Ακόμα και η λέξη «λιγότερο» παραλείπεται εντέχνως ενώ προστίθεται σε παρένθεση η λέξη «μονομερούς» για να συναχθούν φανταστικά συμπεράσματα.

Το ΕΔΔΑ λοιπόν ούτε απαγορεύει την «ενστάλαξη γνώσης» ούτε μιλά για «ενστάλαξη πίστης» ούτε βεβαίως υπαγορεύει την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης με «θρησκευολογικό» και όχι «κατηχητικό» τρόπο όπως ισχυρίζεται ο Γ. Σωτηρέλλης.(24) Αντίθετα το Δικαστήριο αφού δέχεται ως θεμελιώδες το δικαίωμα των γονέων να προσδιορίζουν την θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους, ασχολείται με την προστασία του στο σύνολο της εκπαίδευσης με δεδομένο ότι η προστασία αυτή είναι κατοχυρωμένη (με τη δήλωση εξαίρεσης) μόνο στο μάθημα των θρησκευτικών. Κάνοντας την διαπίστωση ότι ουδέτερη διδασκαλία και ουδέτερο σχολείο δεν υπάρχει και ότι πολλά μαθήματα, όπως η Ιστορία, η Φιλοσοφία, η Ψυχολογία, η Γλώσσα και άλλα, μεταδίδουν θρησκευτικές και φιλοσοφικές ιδέες ορίζει ότι τα κράτη οφείλουν να μεθοδεύουν την σχολική διδασκαλία κατά τρόπο ώστε να μην προσβάλλονται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των μαθητών και κατ' επέκταση των γονέων. Δεν δέχτηκε δηλαδή το δικαστήριο την ένσταση των Δανών γονέων ότι με το μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής μεταδίδονται ηθικά πρότυπα αντίθετα με την Χριστιανική διδασκαλία και στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε αφού μελέτησε το πρόγραμμα και τις οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος.

Παρ' ότι η απόφαση αυτή αναφέρεται στο περιεχόμενο των άλλων μαθημάτων θα μπορούσε να έχει εφαρμογή και στο μάθημα των θρησκευτικών, αν αυτό ήταν υποχρεωτικό. Γι' αυτό άλλωστε η Σουηδία υπέγραψε με επιφύλαξη, ως προς το άρθρο 2 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου, την Ε.Σ.Δ.Α για να εξασφαλίσει την υποχρεωτικότητα του μαθήματος. Αλλά και η Νορβηγία η οποία πρόσφατα μετέτρεψε το μάθημα από υποχρεωτικό-εναλλακτικό σε υποχρεωτικό χωρίς εξαίρεση αισθάνθηκε την ανάγκη να δηλώσει ότι το πρόγραμμα του μαθήματος δεν παραβιάζει το παραπάνω άρθρο. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που παραθέτουμε από τις οδηγίες του Νορβηγικού «Υπουργείου Παιδείας και Εκκλησιαστικών υποθέσεων» για το μάθημα των θρησκευτικών:

«Κανείς μαθητής δεν πρέπει να υποχρεώνεται να συμμετέχει σε δραστηριότητες μέσα και έξω από την τάξη (προσευχές, απομνημόνευση θρησκευτικών κειμένων, ψαλμώδηση θρησκευτικών ύμνων, λειτουργίες, κηρύγματα) που έρχονται σε αντίθεση με τις θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις του γι' αυτό και μπορεί να ζητήσει να απαλλαγεί. **Ακόμα στο μάθημα δεν πρέπει να περιλαμβάνονται στοιχεία δογματικού διαποτισμού ή κηρύγματος και οι πρακτικές δραστηριότητες δεν πρέπει να στοχεύουν στον επηρεασμό των μαθητών προς όφελος μια συγκεκριμένης θρησκείας ή ηθικής. Παρ' όλα αυτά οι διεθνείς συμβάσεις δεν απαγορεύουν η βασιζόμενη σε γνώσεις θρησκευτική πληροφόρηση και η ιστορία των θρησκειών και της ηθικής να είναι υποχρεωτική» . (25)**

Στην περίπτωση της Νορβηγίας δηλαδή έγινε προσπάθεια να συνδυασθεί το Λουθηρανικό κατά βάση περιεχόμενο του μαθήματος με αρκετά στοιχεία θρησκευολογίας και φιλοσοφικής ηθικής, διατηρήθηκαν οι λατρευτικές εκδηλώσεις και προβλέφθηκε απαλλαγή μόνο από αυτές ώστε να καλύπτονται οι ετεροδόξοι και οι άθεοι. Πρόκειται για ένα μάθημα γνώσεων το οποίο όμως για τα μέλη της Νορβηγικής εκκλησίας δεν είναι ουδέτερο αλλά παρέχει όλες στις βασικές γνώσεις της ομολογίας της.

Ένα μάθημα υποχρεωτικό δεν μπορεί να είναι κατηχητικό αλλά μόνο ενημερωτικό, γιατί αλλιώς θα παραβίαζε το δικαίωμα των γονέων στην διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης των παιδιών τους, εφ' όσον θα υποχρέωνε έστω και ένα μαθητή να παρακολουθεί το αντίθετο με τις πεποιθήσεις του αυτό μάθημα. Είναι αυτονόητο ότι ένας Ορθόδοξος ή Μουσουλμάνος μαθητής που παρακολουθεί υποχρεωτικά Θρησκευτικά στη Νορβηγία ή στη Σουηδία πρέπει να προστατεύεται από τον επηρεασμό προς όφελος του Λουθηρανισμού, όσο αυτό είναι δυνατόν. Συνεπώς η καθιέρωση ενός απόλυτα και χωρίς εξαίρεση υποχρεωτικού μαθήματος είτε «Θρησκευολογικού», και μάλιστα με κύριο μέρος την διδασκαλία του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας, όπως προτείνει ο Γ. Σωτηρέλλης,(26) είτε ενός μαθήματος «Ελληνικού Πολιτισμού», όπως προτείνει ο Π. Καλαϊτζίδης ,(27) είτε ενός «Βιβλικού» μαθήματος, όπως προτείνει Ο Σ. Ζουμπουλάκης,(28) θα συναντήσει την αντίδραση άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων και κυρίως των Μουσουλμάνων της Θράκης οι οποίοι σήμερα διδάσκονται μόνο τον Ισλαμισμό. Άλλωστε σύμφωνα με το άρθρο 27. του «Διεθνούς συμφωνίου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα» του Ο. Η. Ε:

«Στα Κράτη όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού με τα άλλα μέρη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα» (29)

Γι' αυτό και ο Γ. Σωτηρέλλης παρουσιάζοντας την πρότασή του για το «Θρησκευολογικό» μάθημα γράφει:

«Αφού η «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» προβλέπεται από το Σύνταγμα και αφού επί πλέον ο συγκεκριμένος χαρακτήρας της σχετικής εκπαίδευσης -ως «αντικειμενικής, κριτικής και πολυφωνικής» κατά τα όργανα της ΕΣΔΑ δεν παραβιάζει τις ελευθερίες που καθιερώνονται σε αυτό, δεν ανακύπτει κανένα πρόβλημα ως προς την αμφίπλευρη υποχρεωτικότητα του, για μαθητές και καθηγητές, χωρίς δυνατότητα εξαίρεσης.

Τα πράγματα όμως δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται εκ πρώτης όψεως. Και τούτο διότι είναι πολύ δύσκολο, με δεδομένη την συνθετότητα και την λεπτότητα του θέματος και την προαναφερθείσα ποσοτική διαβάθμιση της θρησκευολογικής εκπαίδευσης, να μην υπάρχουν αντιρρήσεις εκ μέρους θρησκευτικών κοινοτήτων ή και μεμονωμένων ατόμων είτε για απόπειρες μονομερούς επηρεασμού, όσον αφορά μαθητές και γονείς, είτε για θρησκευτικό καταναγκασμό, όσον αφορά τους εκπαιδευτικούς. Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθούν διαρκείς τρι-βές και διαμαρτυρίες, ή ακόμη και προσφυγές ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΣΔΑ -όπως συνέβη επανειλημμέ-να με την Σουηδία (όπου τα παράπονα δεν λείπουν ως προς την υποχρεωτικότητα της συμμετοχής) - φαίνεται προτιμότερο να παρέχεται η δυνατότητα εξαίρεσης -κατά το παράδειγμα της Αγγλίας και της Δανίας- για τους μαθητές ή γονείς που την επιθυμούν».

Συμπερασματικά οι ρυθμίσεις του ΕΔΔΑ. δεν αφορούν το Ομολογιακό Θρησκευτικό μάθημα, που άλλωστε διδάσκεται ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, αλλά την προστασία του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας. Το κρίσιμο θέμα για το δικαστήριο είναι να εμποδιστεί κάθε προσπάθεια έμμεσου επηρεασμού των μαθητών με σκοπό την αλλαγή της θρησκείας τους ή των ηθικών και φιλοσοφικών τους πεποιθήσεων και όχι η διδασκαλία του δόγματος το οποίο πρεσβεύουν οι ίδιοι και οι γονείς τους που είναι κατοχυρωμένη σε όλες τις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Το πρόβλημα είναι ο σεβασμός της θρησκευτικής συνείδησης του ετεροδόξου ή άθεου μαθητή και όχι η ουσιαστική κατάργηση της θρησκευτικής διδασκαλίας ή η μετατροπή της σε θρησκευολογική ή ουδέτερη. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Αναστάσιος Μαρίνος «αναφαίρετο δικαίωμα κάθε γονέα είναι, όπως επίσημα έχει τόσες φορές διακηρυχθεί να μεταδώσει στο παιδί του τη δική του πίστη, εάν δε είναι άθεος να κάνει το παιδί του άθεο». (30)

Δ. Η ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ

Συνεχίζοντας την εξέταση της ευρωπαϊκής διάστασης του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στο ζήτημα του Θρησκευολογικού μαθήματος. Πράγματι σε τέσσερις Ευρωπαϊκές χώρες και συγκεκριμένα στην Μ. Βρετανία, τη Σουηδία, τη Δανία και τη Νορβηγία τα Θρησκευτικά έχουν, λιγότερο ή περισσότερο «θρησκευολογικό» χαρακτήρα. Θα εξετάσουμε λοιπόν την κατάσταση σε καθεμιά χώρα ξεχωριστά και στο τέλος θα συνάξουμε τα αναγκαία συμπεράσματα.

α. Μ. Βρετανία : Οι κυριότερες Θρησκείες και Εκκλησίες στη Μ.Βρετανία κατά σειρά επιρροής είναι η Αγγλικανική, η Ρωμαιοκαθολική, η Πρεβυτεριανή, ο Ισλαμισμός, ο Ινδουισμός, ο Σικχισμός και ο Ιουδαϊσμός. (31) Η θρησκευτική αυτή κατάσταση αποτυπώνεται και στο πρόγραμμα του μαθήματος που είναι υποχρεωτικό με δυνατότητα εξαίρεσης μετά από αίτηση των γονέων. Τα «Τοπικά συμβουλευτικά συμβούλια για τη Θρησκευτική εκπαίδευση» αποτελούνται από εκπροσώπους των τοπικών εκκλησιών και θρησκευτικών κοινοτήτων, καθηγητές και γονείς και έχουν την αρμοδιότητα να καταρτίζουν το πρόγραμμα διδασκαλίας του μαθήματος και της συλλογικής λατρείας με βάση τις γενικές οδηγίες και λαμβάνοντας υπ' όψιν τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Τόσο το μάθημα όσο και οι λατρευτικές εκδηλώσεις πρέπει να έχουν κυρίως Χριστιανικό χαρακτήρα. Στα ιδιωτικά ομολογιακά σχολεία διδάσκονται ομολογιακά Θρησκευτικά.(32) Είναι άξιο μνείας το ότι στα «Τοπικά Εκπαιδευτικά Συμβούλια» (LEA) μετέχει εκπρόσωπος του Αγγλικανού Επισκόπου με δικαίωμα ψήφου καθώς και εκπρόσωποι των άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων της περιοχής χωρίς δικαίωμα ψήφου.

Στις γενικές οδηγίες για το μάθημα αναφέρεται ότι αυτό δεν είναι ομολογιακό ούτε και κατ'εξοχή σε μια συγκεκριμένη ομολογία. Οι κυριότεροι σκοποί του είναι:

- Η ανάπτυξη της κατανόησης του Χριστιανισμού και των κυριότερων από τις άλλες θρησκείες που εκπροσωπούνται στη Μ. Βρετανία.
- Η κατανόηση της επίδρασης των θρησκειών στα άτομα, τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς.
- Η ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να εκφέρουν κρίσεις για θρησκευτικά και ηθικά θέματα.
- Η συμβολή στην πνευματική, ηθική, πολιτιστική και κοινωνική εξέλιξη των μαθητών.
- Η συμβολή στην ανάπτυξη του σεβασμού και της ανεκτικότητας μεταξύ των πιστών των διαφόρων θρησκειών .

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στα σχέδια υποδειγματικών μαθημάτων του Υπουργείου Παιδείας η αναλογία μεταξύ Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών είναι η εξής (33):

Στο Δημοτικό: Χριστιανισμός 17 μαθήματα , Ισλαμισμός 4, Ιουδαϊσμός 2, Ινδουισμός 2, Γενικά για την θρησκεία 6 .

Στο Γυμνάσιο: Χριστιανισμός 8 μαθήματα , Ινδουισμός 2, Γενικά για την θρησκεία 3, Βουδδισμός 1 και Σικχισμός 1 .

Οι θρησκείες δηλαδή που διδάσκονται είναι ο Χριστιανισμός σε γενική μορφή, ο Ισλαμισμός, ο Ιουδαϊσμός, ο Ινδουισμός, ο Βουδδισμός και ο Σικχισμός, δηλαδή αυτές με τον μεγαλύτερο αριθμό πιστών στην χώρα Η παρουσίαση των διδασκαλιών του Χριστιανισμού γίνεται κατά ουδέτερο τρόπο ενώ γίνονται και συγκρίσεις των διαφορετικών διδασκαλιών των διαφόρων δογμάτων και τονίζονται τα κοινά σημεία τόσο των Χριστιανικών ομολογιών όσο και των άλλων θρησκειών που υπάρχουν στη Μ. Βρετανία.

β. Σουηδία: Στη χώρα αυτή το μάθημα διδάσκεται υποχρεωτικά σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Για τον λόγο αυτό η Σουηδία υπέγραψε με επιφύλαξη το άρθρο 2(π πρ ΕΣΔΑ).(34) Οι σκοποί του μαθήματος όπως καθορίζονται στο αναλυτικό πρόγραμμα είναι συνοπτικά :

- Η ανάπτυξη της αυτογνωσίας και συνακόλουθα της υπευθυνότητας των μαθητών.
- Η ενασχόληση με υπαρξιακά, ηθικά και θρησκευτικά θέματα η οποία είναι αναγκαία για κάθε άτομο.
- Η γνωριμία με άλλες θρησκείες και απόψεις ζωής με σκοπό την ανάπτυξη της ανεκτικότητας.
- Η ενασχόληση με βασικές δημοκρατικές αξίες όπως η ισότητα, η αξία της προσωπικότητας και η υποστήριξη των αδυνάτων.
- Η κατανόηση της σχέσης μεταξύ κοινωνίας και θρησκείας στην ιστορική της διαδρομή.
- Η κατανόηση της επίδρασης το Χριστιανισμού στην Σουηδική κοινωνία.
- Η επαφή με τις διάφορες μορφές της θρησκευτικής τέχνης.

Ο προσανατολισμός του μαθήματος είναι σαφώς ουδέτερος αλλά η βάση του μαθήματος ιδίως στο δημοτικό είναι ο Λουθηρανισμός.

γ. Νορβηγία: Στη Νορβηγία το μάθημα όπως είδαμε και προηγουμένως έχει ένα διαφορετικό χαρακτήρα. Η χώρα αυτή είναι ομοιογενής θρησκευτικά, όπως άλλωστε και η Σουηδία. Στο Σύνταγμά της ορίζεται ρητά ο Λουθηρανισμός ως κρατική θρησκεία και η υποχρέωση των μελών της εκκλησίας να ανατρέφουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα δόγματά του. Η μεταρρύθμιση του 1997 κατήργησε το εναλλακτικό μάθημα Θρησκευτικών και Ηθικής και το αντικατέστησε από το μάθημα με τον τίτλο «Χριστιανική Γνώση- Θρησκευτική και Ηθική Εκπαίδευση» (Christian knowledge and Religious and Ethical Education) που είναι υποχρεωτικό με δικαίωμα απαλλαγής μόνο από θρησκευτικές πρακτικές (λατρεία, προσευχή, ύμνοι).

Στους στόχους του μαθήματος περιλαμβάνονται:

- Η λεπτομερής γνώση της Βίβλου και του Χριστιανισμού ως πολιτιστικής παράδοσης και Ευαγγελικής – Λουθηρανικής πίστης.
- Η παροχή γνώσεων για άλλα θρησκευόμενα, ομολογίες και φιλοσοφίες ζωής.
- Η προαγωγή της κατανόησης των Χριστιανικών και ανθρωπιστικών αξιών.
- Η προαγωγή της κατανόησης και του διαλόγου μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις και φιλοσοφίες ζωής.

Ενδιαφέρον έχει το σκεπτικό με το οποίο η Νορβηγική βουλή δικαιολόγησε την μεταβολή αυτή. Σε αυτό τονίζεται ότι η πείρα απέδειξε ότι ήταν λανθασμένος ο χωρισμός των μαθητών σε τάξεις Θρησκευτικών ή Ηθικής, όπως και η δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα. Οι μαθητές θα πρέπει να συναντώνται στην ίδια τάξη και να παρακολουθούν το ίδιο μάθημα ανεξάρτητα από το τι πιστεύουν ή σε ποια θρησκεία ανήκουν. Κατ' αυτό τον τρόπο αναπτύσσονται τα αισθήματα του σεβασμού και της ανεκτικότητας μεταξύ τους. Το μάθημα πρέπει να είναι ένα κανονικό σχολικό μάθημα με στόχο την γνώση την έρευνα την ανάπτυξη των ικανοτήτων και της συμπεριφοράς των μαθητών. Απαγορεύεται επίσης το κήρυγμα και η κατήχηση σε κάποιο συγκεκριμένο δόγμα.

Αξίζει ακόμα να αναφέρουμε την αιτιολόγηση στο ίδιο σκεπτικό των κανόνων που ρυθμίζουν την απαλλαγή από το μάθημα . Συγκεκριμένα η Νορβηγική Βουλή:

α. Θεωρεί σημαντικό το να εξασφαλιστεί το κοινωνικό συμφέρον με το να παρέχονται σε όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από το θρησκευτικό και ηθικό τους υπόβαθρο, βασικές γνώσεις και εξοικείωση με τον Νορβηγικό πολιτισμό και τις Νορβηγικές θρησκευτικές παραδόσεις.

β. Πρέπει να εξασφαλιστεί η εφαρμογή της πρόβλεψης του άρθρου 2(π Πρ ΕΣΔΑ).

Ο συνδυασμός των δύο αυτών αιτημάτων οδήγησε στην απόφαση για μερική εξαίρεση από «αυτά τα μέρη του Σχολικού προγράμματος, τα οποία οι γονείς θεωρούν ως πρακτικές μιας άλλης θρησκείας ή πίστης» (από τα 15 μπορούν να αυτοεξαιρούνται και οι μαθητές).

Στην πράξη το πρόγραμμα του μαθήματος δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον Χριστιανισμό από ότι στην Σουηδία και περιλαμβάνει πέντε ενότητες οι οποίες διδάσκονται σε κάθε τάξη. Αυτές είναι: Βιβλική μελέτη, Ιστορία του Χριστιανισμού, Ο Χριστιανισμός στην εποχή μας, Άλλες μεγάλες θρησκείες (Ισλαμισμός, Ιουδαϊσμός, Ινδουισμός, Βουδισμός, Αθεία), Ηθική διδασκαλία . Η αναλογία στο πρόγραμμα μεταξύ Χριστιανισμού και άλλων θρησκευμάτων και ιδεών είναι περίπου στα 4/5 στις μικρότερες και στα 3/5 στις μεγαλύτερες τάξεις. Είναι εντυπωσιακή η ποικιλία των θεμάτων με τα οποία καταπιάνεται το μάθημα . Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την μελέτη πολλών Βιβλικών θεμάτων από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, την μελέτη της διδασκαλίας και της Ιστορίας του Λουθηρανισμού αλλά και των άλλων Εκκλησιών, μεταξύ των οποίων και της Ορθόδοξης, την μελέτη διαφόρων Φιλοσοφικών ρευμάτων όπως ο Υπαρξισμός, ο Μαρξισμός και ο Φροϋδισμός. Υπάρχουν ακόμα αναφορές σε πολλά σύγχρονα ηθικά προβλήματα. Το βάρος όμως του μαθήματος παρ' όλα αυτά πέφτει στη διδασκαλία της Νορβηγικής Χριστιανικής παράδοσης και για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται όλα τα μέσα και κυρίως οι εκφράσεις της τέχνης και της λατρείας. Θα κλείσουμε την παρουσίαση της Νορβηγικής εκδοχής του μαθήματος με δύο αποσπάσματα από το αναλυτικό πρόγραμμα που αφορούν και την δική μας περίπτωση όπως εξηγήσαμε αναλυτικά στο πρώτο κεφάλαιο:

« Η Χριστιανική πίστη και παράδοση συγκροτεί ένα βαθύ και πλατύ ρεύμα μέσα στην Ευρωπαϊκή ιστορία και τον πολιτισμό. Η γνωριμία με τον πλούτο αυτής της παράδοσης ανοίγει προοπτικές και αποκαλύπτει συσχετισμούς που είναι απαραίτητοι για τον κοινωνικό προσδιορισμό του ατόμου. Οι νέοι άνθρωποι που αγνοούν την Χριστιανική πίστη και παράδοση στερούνται από μια σημαντική βάση για την κατανόηση των αρχών, των αξιών, της γλώσσας, της λογοτεχνίας και της τέχνης. Η έλλειψη σημαντικών κομματιών από το γενικό πλαίσιο αναφοράς καθιστά δύσκολη γι' αυτούς την παρακολούθηση και ορισμένων από τα άλλα σχολικά μαθήματα».

«Το μάθημα έχει πολλαπλούς στόχους στην υποχρεωτική εκπαίδευση: την μετάδοση της παράδοσης, την συντήρηση του αισθήματος της ταυτότητας και το χτίσιμο γεφυρών που παρέχουν επίγνωση και προάγουν τον διάλογο».(35)

δ. Δανία: Στη Δανία το μάθημα ονομάζεται «Χριστιανικές Σπουδές»(Christian Studies) και διδάσκεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση ενώ στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση το μάθημα ονομάζεται «Θρησκευτικές Σπουδές»(Religious Studies). Μέρος της Θρησκευτικής εκπαίδευσης κατά το 7ο έτος του σχολείου είναι η προετοιμασία για το Προτεσταντικό Χρίσμα που γίνεται από ιερείς. Το πρόγραμμα του μαθήματος (36) στην υποχρεωτική εκπαίδευση έχει ως βάση την διδασκαλία της Ευαγγελικής Λουθηρανικής εκκλησίας που είναι βάσει του Συντάγματος Εθνική εκκλησία. Και περιλαμβάνει:

- Ιστορίες από την Βίβλο.
- Την ιστορία του Χριστιανισμού και την διδασκαλία της Δανικής Λουθηρανικής εκκλησίας .

- Αναφορά στη διδασκαλία άλλων μεγάλων θρησκειών και φιλοσοφικών ρευμάτων.
- Γνωριμία με την τέχνη, τους μύθους και τα σύμβολα των θρησκειών.

Έχουμε δηλαδή ένα μάθημα με ένα βασικό ομολογιακό κορμό και με πολλά στοιχεία θρησκευολογικά κυρίως στις μεγαλύτερες τάξεις. Το πρόγραμμα του μαθήματος εδώ μοιάζει περισσότερο με το πρόγραμμα της Νορβηγίας.

Διαφορετικός και καθαρά θρησκευολογικός είναι ο χαρακτήρας του μαθήματος στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Όπως δείχνει και ο τίτλος που μεταβάλλεται σε «Θρησκευτικές Σπουδές» το μάθημα δεν βασίζεται σε συγκεκριμένη ομολογία. Το πρόγραμμα του χωρίζεται σε τρία μέρη και καθορίζονται τα ποσοστά τα οποία αναλογούν στη διδασκαλία κάθε μέρους. Αυτά είναι:

1. Χριστιανισμός (30-35%)
2. Δύο από τις παρακάτω θρησκείες: Ινδουισμός, Βουδισμός, Κινέζικες Θρησκείες, Ιαπωνικές Θρησκείες. (35-45%). Θρησκείες των Ιθαγενών, Ιουδαϊσμός, Ισλαμισμός,
3. Θέματα που επιλέγονται ελεύθερα και αφορούν τις σχέσεις των Θρησκειών μεταξύ τους, με την κοινωνία και τον πολιτισμό, τις πρακτικές της διδασκαλίας τους κ.α. (20%).
4. Σύγχρονη Ηθική και Φιλοσοφία. (15-20%).

Όπως και στην Μ. Βρετανία υπάρχει δικαίωμα εξαίρεσης με αίτηση των γονέων και με την συναίνεση των μαθητών που είναι πάνω από 15 ετών.

Συμπεράσματα

Το μάθημα σε κάθε χώρα προσαρμόζεται στις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν εκεί. Στη Δανία και τη Νορβηγία και λιγότερο στη Σουηδία ο κορμός του μαθήματος είναι ομολογιακός ενώ στη Βρετανία απλά Χριστιανικός. Στη Δανία το μάθημα είναι καθαρά θρησκευολογικό στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση ενώ στην πρωτοβάθμια είναι κυρίως ομολογιακό. Οι άλλες θρησκείες και φιλοσοφίες ζωής εξετάζονται και στις τέσσερις χώρες σε όλες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Στη Σουηδία και τη Νορβηγία το μάθημα είναι υποχρεωτικό ενώ στη Μ. Βρετανία και τη Δανία υπάρχει δυνατότητα εξαίρεσης. Σε σύγκριση με το Ελληνικό μάθημα θα παρατηρούσαμε ότι στην Ελλάδα λείπει τελείως η θρησκευολογική και φιλοσοφική διάσταση στην Υποχρεωτική εκπαίδευση ενώ στοιχεία θρησκευολογίας υπάρχουν στη Β' Λυκείου. Ο χαρακτηρισμός λοιπόν του μαθήματος στις χώρες αυτές ως θρησκευολογικού δεν παραπέμπει σε ένα ενιαίο περιεχόμενο. Με την κυριολεκτική έννοια του όρου τέτοιο μάθημα υπάρχει μόνο στην Μ. Βρετανία όπου ο κυρίως Χριστιανικός χαρακτήρας του είναι εμφανώς ουδέτερος και δεν συνδέεται με συγκεκριμένο δόγμα. Στις υπόλοιπες χώρες ο ομολογιακός χαρακτήρας είναι από αρκετά σαφής (Σουηδία) έως πολύ έντονος (Νορβηγία). Η χρήση λοιπόν του όρου αυτού πρέπει να γίνεται με προσοχή και με γνώση του τι ακριβώς σημαίνει ώστε να αποφεύγονται οι παρεξηγήσεις.

Σε πρόσφατο (υπ' αριθμ. 347/2002) πρακτικό του Ε' τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας με αντικείμενο την επεξεργασία σχεδίου διατάγματος για τον διορισμό πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση έγινε αναφορά που προκάλεσε θόρυβο σε θρησκευολογικό μάθημα θρησκευτικών. Το σχετικό απόσπασμα έχει ως εξής:

«Οίκοθεν νοείται ότι, εφ' όσον ο νομοθέτης, κατά σχετική διακριτική ευχέρεια που του παρέχει το Σύνταγμα, δεν προσδώσει το μάθημα των θρησκευτικών κατηχητικό αλλά θρησκευολογικό περιεχόμενο, με έμφαση βεβαίως στην ιστορία, το ρόλο και τις αρχές της επικρατούσης θρησκείας στην Ελλάδα, δεν δικαιολογείται η προβολή λόγων συνειδήσεως για την απαλλαγή από τη διδασκαλία, ή την παρακολούθηση, του μαθήματος των θρησκευτικών. Και τούτο διότι με το περιεχόμενο αυτό, το οποίο δεν προσκρούει στην ανωτέρω διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος, και μάλιστα ανταποκρίνεται πληρέστερα προς τις επιταγές που απορρέουν τα άρθρα 5 παρ. 1, 13 παρ. 1 και 16 παρ. 2 αυτού [βλ. και άρθρα 9 παρ. 1 της ΕΣΔΑ (ν.δ. 53/74, Α' 256), 14 της από 26.1.1990 Διεθνούς Συμβάσεως για τα δικαιώματα του παιδιού (ν. 2101/92, Α' 192) και 18 του από 16.12.1966 Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ν. 2462/97, Α' 25)], το μάθημα των θρησκευτικών δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι θέτει διλήμματα συνειδήσεως στον διδάσκαλο, ούτε ότι επεμβαίνει ανεπίτρεπτα στη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνειδήσεως του μαθητή».

Ισχυρίζονται δηλαδή οι Συνταγματικοί δικαστές ότι ένα μάθημα θρησκευτικών με θρησκευολογικό περιεχόμενο ανταποκρίνεται πληρέστερα στις επιταγές των διεθνών συμβάσεων και ότι αυτό δεν απαγορεύεται από το Σύνταγμα το οποίο στο άρθρο 16 παρ. 2 μιλά για την καλλιέργεια της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως των Ελλήνων (βλ. στο επόμενο κεφάλαιο). Το περιεχόμενο των άρθρων των διεθνών Συμβάσεων στις οποίες παραπέμπει το πρακτικό συνοψίζεται στις παρακάτω προβλέψεις του άρθρου 9 παρ. της ΕΣΔΑ:

Άρθρο 9 - Ελευθερία σκέψης, συνειδήσεως και θρησκείας

1 . Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως , συνειδήσεως και θρησκείας , το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων , ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων , μεμονομένως ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν , δια της λατρείας , της παιδείας , και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετών.

2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία , δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

Επίσης το άρθρο 18 π.ρ. 4 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα ορίζει ότι:

« Τα συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων ή των νομίμων κηδεμόνων, να φροντίζουν για τη θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους σύμφωνα με πεποιθήσεις τους».

Από την απλή ανάγνωση των άρθρων αυτών αλλά και από όσα στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέραμε προκύπτει ότι η διαπίστωση αυτή του Σ.τ.Ε δεν έχει κανένα έρεισμα γιατί σε καμιά από τις συμβάσεις στις οποίες παραπέμπει το πρακτικό του δεν υπάρχει σχετική αναφορά. Αντιθέτως το απόλυτο δικαίωμα των γονέων στην θρησκευτική αγωγή των παιδιών τους με την καθιέρωση ενός «Θρησκευολογικού» μαθήματος θα περιοριστεί. Εξ' άλλου για την προάσπιση του ίδιου αυτού δικαιώματος ο νομοθέτης έθεσε περιορισμούς στο δικαίωμα διορισμού ετεροδόξων σε μονοθέσια σχολεία διότι αυτοί δεν μπορούν να διδάξουν Ομολογιακά Θρησκευτικά. Οι περιορισμοί αυτοί απορρίπτονται στο ίδιο αυτό πρακτικό του Σ.τ.Ε παρ' ότι το άρθρο 9 παρ 2 της ΕΣΔΑ προβλέπει περιορισμούς της θρησκευτικής ελευθερίας όταν είναι αναγκαίοι για «την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων» . Επιπροσθέτως σε πολλά Ευρωπαϊκά Συντάγματα με χαρακτηριστικότερο το Γερμανικό υπάρχει ρητή πρόβλεψη για διδασκαλία των Θρησκευτικών σύμφωνα με τα δόγματα των θρησκευτικών κοινοτήτων.(37) Συνεπώς το συμπέρασμα του πρακτικού ότι ένα μάθημα «Θρησκευολογίας» ανταποκρίνεται πληρέστερα στις επιταγές των Διεθνών Συμβάσεων είναι τελείως εξωπραγματικό. Αλλά και η άποψη ότι για ένα τέτοιο μάθημα δεν δικαιολογείται η προβολή λόγων συνειδήσεως για την εξαίρεση από αυτό υπόκειται σε αρκετές αμφισβητήσεις όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο (2-Γ). Περιττεύει να υπογραμμίσουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων γονέων, μαθητών και δασκάλων θα ήταν αντίθετη στην μεταβολή του περιεχομένου του μαθήματος όπως έχει καταγραφεί και σε σχετικές έρευνες.(38) Γί' αυτό και οι κύριοι Δικαστές θα πρέπει όταν ασχολούνται με τόσο σοβαρά και λεπτά θέματα να μελετούν περισσότερο και να μην αρκούνται στην γνώμη του ενός όσον έγκυρη και αν την θεωρούν.

Ε. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ «ΛΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ»

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για την περίπτωση των «λαϊκών κρατών» (états laïques) δηλαδή της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Στα κράτη αυτά η θρησκευτική διδασκαλία απαγορεύεται στα δημόσια σχολεία λόγω του πλήρους θρησκευτικού αποχρωματισμού του κράτους. Η περίπτωση της Γαλλίας μάλιστα αποτελεί συχνά, ως μη ώφειλε, επιχείρημα στην κινδυνολογία που αναπτύσσεται τελευταία σχετικά με το μάθημα. Η σύντομη αναφορά μας στην δημιουργία και την εξέλιξη των «λαϊκών κρατών» θα μας οδηγήσει σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Α. Η Αμερικανική συμπολιτεία ήταν από την δημιουργία της ένα πολυθρησκευτικό και πολυφυλετικό κράτος. Ο χωρισμός του Κράτους και της Εκκλησίας καθιερώθηκε το 1791 με την πρώτη τροποποίηση του Συντάγματος του 1787. Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία το 25% του πληθυσμού της χώρας είναι Καθολικοί, το 61% Προτεστάντες το 3% Ιουδαίοι, το 3% Ορθόδοξοι και το 8% ανήκει σε άλλα Θρησκείματα. Οι κυριότερες Προτεσταντικές ομολογίες είναι 104 και από αυτές ξεχωρίζουν οι Βαπτιστές που αποτελούν το 12 % του πληθυσμού, οι Λουθηρανοί 5%, οι Μεθοδιστές 3% κ.λ.π. Είναι γνωστό ακόμα ότι οι πρώτοι άποικοι της Αμερικής ήταν οι Πουριτανοί που κατέφυγαν στη νέα ήπειρο για να γλιτώσουν από τις διώξεις των βασιλέων της Αγγλίας. Ο χωρισμός λοιπόν κράτους-εκκλησίας ήταν απαραίτητος όρος για τη συγκρότηση του Αμερικανικού έθνους όπου άνθρωποι από διαφορετικές φυλές, γλώσσες και θρησκείες ενώθηκαν με το κοινό όραμα της δημιουργίας ενός ισχυρού, ελεύθερου και πλούσιου κράτους. Η θρησκευτική διδασκαλία στα κρατικά σχολεία της χώρας αυτής, με αυτές τις συνθήκες, είναι αδύνατη και αν εφαρμοζόταν θα οδηγούσε στην πολυδιάσπαση και στην έξαρση του θρησκευτικού φανατισμού. Άλλωστε το 1/9 του συνολικού αριθμού των σχολείων είναι ιδιωτικά από τα οποία η συντριπτική πλειοψηφία είναι ομολογιακά και ανήκουν στις θρησκευτικές κοινότητες. Έτσι οι ανάγκες της θρησκευτικής διδασκαλίας καλύπτονται κατά ένα μεγάλο μέρος.

Σε αντίθεση με τις Η.Π.Α στον γειτονικό Καναδά, όπου υπάρχει μεγαλύτερη θρησκευτική ομοιογένεια (Καθολικοί 46%, Ενωμένη Εκκλησία 16%, Αγγλικανοί 10%), τα Θρησκευτικά διδάσκονται, στις περισσότερες πολιτείες, ως

προαιρετικά–ομολογιακά στο Δημοτικό και ως υποχρεωτικά–ομολογιακά, εναλλακτικά με το μάθημα της Ηθικής στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Β. Διαφορετική είναι η Γαλλική περίπτωση. Πράγματι η Γαλλία είναι μια χώρα σχετικά ομοιογενής θρησκευτικά (77% Καθολικοί). Τα αίτια συνενώσης της εγκαθίδρυσης του «λαϊκού κράτους» πρέπει να αναζητηθούν στη σύγκρουση του Γαλλικού κράτους με την Καθολική Εκκλησία. Σχετικά παραθέτουμε ένα απόσπασμα από την Ευρωπαϊκή Ιστορία του E.Burns.

«Ο αντικληρικαλισμός στη Γαλλία κορυφώθηκε την περίοδο 1875-1914. Η μεγάλη πλειοψηφία των ηγετών της Τρίτης δημοκρατίας ήταν εχθρικοί απέναντι στην εκκλησία και αυτό ήταν φυσικό, επειδή η καθολική ιεραρχία ενίσχυε τους μοναρχικούς σε κάθε ευκαιρία. Κληρικοί είχαν συνωμοτήσει με τους μοναρχικούς, τους αντιμιλιταριστές και τους αντισημίτες στην απόπειρα να δυσφημίσουν τη δημοκρατία κατά τη διάρκεια της υπόθεσης Ντρέυφους. Όμως υπερεκτίμησαν τις δυνάμεις τους. Το 1901 η κυβέρνηση εξέδωσε μια σειρά νόμων με τους οποίους απαγόρευε τη λειτουργία θρησκευτικών ταγμάτων χωρίς κρατική έγκριση, απαγόρευε στα μέλη θρησκευτικών ταγμάτων να διδάσκουν, είτε δημόσια είτε σε ιδιωτικά σχολεία, και τελικά, το 1905 διαχώρισε την εκκλησία από το κράτος. Για πρώτη φορά μετά το 1801, οι πιστοί κάθε δόγματος τέθηκαν σε ίση μοίρα. Ο καθολικός κλήρος έπαψε να πληρώνεται από τον δημόσιο προϋπολογισμό. Αν και μερικά από τα μέτρα αυτά τροποποιήθηκαν στα επόμενα χρόνια, η εκκλησία παρέμεινε για τους περισσότερους Γάλλους, τυλιγμένη με ένα βαρύ πέπλο υποψίας»³⁷.

Ο νόμος του 1905 που διαχώρισε το κράτος και την Εκκλησία ισχύει μέχρι και σήμερα ενώ με τον «νόμο Ντεμπρέ» του 1959 καθιερώθηκε η οικονομική ενίσχυση των ομολογιακών, κυρίως Καθολικών σχολείων, στα οποία πάντως ασκείται κάποιος είδους κρατικός έλεγχος.

Πρόσφατα, τον Νοέμβριο του 2002, ο πρώην υπουργός Παιδείας της Γαλλίας Ζακ Λάνγκ , μετά από εισήγηση του γνωστού φιλοσόφου Ρεζς Ντεμπρέ, αποφάσισε την ίδρυση ενός «Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Θρησκευτικών Επιστημών» που θα υποστηρίζει και θα οργανώνει την διδασκαλία στο σχολείο των μεγάλων θρησκειών που υπάρχουν στη Γαλλία. Η διδασκαλία αυτή δεν θα γίνεται σε ειδικό μάθημα Θρησκευτικών αλλά θα εντάσσεται στα μαθήματα της Φιλοσοφίας, της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, της Λογοτεχνίας, της Ξένης γλώσσας, της Τέχνης και της Μουσικής. Το μάθημα της Ιστορίας των Θρησκειών εντάσσεται επίσης στο πρόγραμμα της μετεκπαίδευσης των καθηγητών. Είναι ενδιαφέρον ότι η επάνοδος αυτή της θρησκευτικής διδασκαλίας στα πλαίσια του «λαϊκού κράτους», για πρώτη φορά μετά από εκατό χρόνια, αιτιολογείται από την ανάγκη προσαρμογής στη σύγχρονη Ευρωπαϊκή πραγματικότητα.⁽³⁹⁾

Στη συνέχεια παραθέτουμε συνοπτικό πίνακα που δείχνει το καθεστώς της διδασκαλίας των Θρησκευτικών στις χώρες της Ευρώπης. Ο χαρακτηρισμός «Γενικό» παραπέμπει σε μάθημα με περισσότερο ή λιγότερο θρησκευολογικό περιεχόμενο.

1. Υποχρεωτικό- Ομολογιακό με απαλλαγή: Ελλάδα, Αυστρία, Ιρλανδία,
2. Υποχρεωτικό-«Γενικό» με απαλλαγή: Δανία*, Μ. Βρετανία.
3. Υποχρεωτικό-εναλλακτικό(Ομολογιακά Θρησκευτικά ή Εναλλακτικό μάθημα): Γερμανία, Βέλγιο, Φιλανδία, Λουξεμβούργο Πορτογαλία, Ισπανία .
4. Υποχρεωτικό- «Γενικό»: Σουηδία, Νορβηγία*.
5. Προαιρετικό-Ομολογιακό: Ιταλία, Ολλανδία.
6 . Δεν διδάσκεται(μόνο στα δημόσια σχολεία): Γαλλία πλην Αλσατίας.

*Στη Νορβηγία και στη Δανία στην υποχρεωτική εκπαίδευση έχει αρκετά έντονο ομολογιακό χαρακτήρα.

Κεφ. 3 ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Α. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Οι διατάξεις του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας που σχετίζονται με το θέμα μας είναι οι εξής:

Άρθρο 3 παρ.1. « Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής «Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η «Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού, τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως Ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' [29] Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1928

Άρθρο 13: παρ.1. «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός». **παρ.2.** «Κάθε

γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται».

Άρθρο 16.παρ 2: «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλαση τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες».

Οι σαφείς αυτές προβλέψεις του Συντάγματος που δεν μεταβλήθηκαν κατά την πρόσφατη αναθεώρηση έχουν δεχτεί κατά καιρούς κριτική από την κρατούσα διανόηση, ιδίως η πρόβλεψη για την ανάπτυξη εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης. Χαρακτηριστικά σημειώνει ο Δημήτριος Τσάτσος:

«Εάν στις έννοιες αυτές (δηλ. θρησκευτική και ηθική συνείδηση) ή και σε παρόμοιες επιχειρηθεί να δοθεί νομικά δεσμευτικό περιεχόμενο, τότε η οποιαδήποτε εφαρμογή της σχετικής διάταξης του Συντάγματος θα αποτελεί ερμηνευτική αυθαιρεσία. Τόσο η έννοια της «εθνικής συνείδησης» όσο και η έννοια της «θρησκευτικής συνείδησης» είναι ιδιότητες μιας α ριόγί ετεροκαθορισμένης συνείδησης που αναιρεί ολοκληρωτικά τη βασική αρχή του άρθρου 5.1 κατά την οποία διασφαλίζεται το δικαίωμα της «ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας». Τέτοιες έννοιες, που η ερμηνεία τους δεν μπορεί παρά να είναι λόγω της φύσης τους αυθαίρετη και απόλυτα συνηρητημένη με τον ανέλεγκτο υποκειμενισμό του ερμηνευτή, πρέπει να θεωρηθούν ότι βρίσκονται έξω από το νομικό πεδίο του Συντάγματος».(40)

Υποστηρίζεται δηλαδή ότι η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν συμβαδίζει με την καλλιέργεια θρησκευτικής και εθνικής συνείδησης. (41) Το Σύνταγμα όμως στο άρθρο 16.2 συνδέει άρρηκτα τις έννοιες αυτές ορίζοντας ως καταληκτήριο σκοπό της παιδείας «την διάπλαση (.των Ελλήνων) σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Η ελευθερία λοιπόν της προσωπικότητας, ως αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, προϋποθέτει ή συμβαδίζει κατά το Σύνταγμα με την εθνική και θρησκευτική αγωγή. Στην ουσία ο Δ. Τσάτσος πιστεύει ότι το εθνικό και το θρησκευτικό δεν μπορεί να είναι ελεύθερο. Αντιλαμβάνομενος την ελευθερία μόνο ως δυνατότητα επιλογών και όχι ως επιλογή του ορθού πιστεύει ότι η συνείδηση του μαθητή πρέπει να διαμορφώνεται μέσα σε ένα πλουραλιστικό περιβάλλον, χωρίς σταθερές αξίες και ιστορική συνέχεια. Ένας πρωτόγονος διαφωτισμός περιέχεται στη σκέψη ότι ο νέος έχει εκ φύσεως δεδομένο το αλάθητο κριτήριο του καλού και του κακού που του επιτρέπει να επιλέγει ασφαλώς ανάμεσα σε πολλαπλά ερεθίσματα.

Παρόμοιες απόψεις διατυπώνει και ο Γεώργιος Κουμάντος : «..επί πολλά χρόνια, τουλάχιστον όσο διαρκεί η φοίτηση στο σχολείο, το παιδί θα δέχεται έναν καταϊγισμό επιρροών που σκοπό θάχουν να το κάνουν να πιστέψει στα δόγματα και τα διδάγματα της θρησκείας του... αυτή η -ψυχολογική κατεργασία δεν διαφέρει ουσιαστικά από «πλύση εγκεφάλου» .(42)

Το πόσο αφελείς είναι αυτές οι αντιλήψεις ιδωμένες, όχι μόνο από Χριστιανική άποψη, αλλά και από Μαρξιστική ή Φροϋδική, δεν είναι δύσκολο να εννοήσουμε. Στην πραγματικότητα οι νέοι από τη μια δέχονται ένα «καταϊγισμό» επιρροών από το στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον και από τα μέσα ενημέρωσης και από την άλλη έχουν να παλέψουν με τα πάθη και τα προβλήματα της ηλικίας τους. Αλλά και από το ίδιο το σχολικό πρόγραμμα οι επιρροές που δέχεται ο μαθητής είναι ποικίλες αντιφατικές και πολυφωνικές. Οι δύο ώρες την εβδομάδα των Θρησκευτικών συνεπώς, ούτε «καταϊγισμό επιρροών» συνιστούν ούτε «πλύση εγκεφάλου».

Στην ορθή της ερμηνεία η Συνταγματική διάταξη και πρόβλεψη για ανάπτυξη της «εθνικής» και «θρησκευτικής» συνείδησης σημαίνει τη μεταφορά μέσα από την εκπαίδευση της ιστορικής πείρας του Ελληνισμού, όπως εκφράστηκε στις διάφορες εκφάνσεις της εθνικής ζωής ανά τους αιώνες καθώς και της Ορθόδοξης Χριστιανικής παράδοσης, ώστε οι νέοι της Ελλάδος, έχοντας αφητηρία την γνώση αυτή, να διαμορφώσουν ελεύθερα και υπεύθυνα την προσωπικότητά τους. Άλλωστε και το Σύμφωνο του Ο. Η. Ε για τα Δικαιώματα του παιδιού αναφέρει στο άρθρο 29 ότι η εκπαίδευση μεταξύ άλλων πρέπει να στοχεύει **«στην ανάπτυξη του σεβασμού του παιδιού για τους γονείς του, την ταυτότητά του, τη γλώσσα του και τις πολιτιστικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού του για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του»**.(43) Τι διαφορετικό λέει το Ελληνικό Σύνταγμα; Αν ο κ. Τσάτσος νομίζει ότι πρέπει στο Ελληνικό σχολείο να διδάσκονται ισότιμα ο Χριστιανισμός και ο Ισλαμισμός, η Ελληνική και η Αμερικανική ιστορία, η Αρχαιοελληνική και η Κινέζικη σκέψη τότε πράγματι αυτό είναι αντίθετο με το Σύνταγμα.

Οι προβλέψεις αυτές του Ελληνικού συντάγματος δεν είναι μοναδικές στον Ευρωπαϊκό χώρο. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε κάποια παρεμφερή παραδείγματα από Ευρωπαϊκά Σύνταγματα.

α. Στο άρθρο 2 του Νορβηγικού Συντάγματος αναφέρονται τα εξής:

«1. Όλοι οι κάτοικοι της χώρας έχουν το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. 2. Η Ευαγγελική-Λουθηρανική εκκλησία είναι η επίσημη εκκλησία του κράτους. Τα μέλη της είναι υποχρεωμένα να ανατρέφουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τα δόγματά της».

β. Το προοίμιο του Ιρλανδικού Συντάγματος αναφέρει τα εξής:

« Στο όνομα της Αγίας Τριάδος, από την οποία πηγάζει κάθε εξουσία και στην οποία όλες οι πράξεις των ανθρώπων και των κρατών πρέπει τελικά να αναφέρονται, εμείς οι κάτοικοι του Έιρε ταπεινά αναγνωρίζοντας όλες τις υποχρεώσεις μας στον Άγιο Θεό μας, Ιησού Χριστό, ο οποίος στήριξε τους πατέρες μας μέσα σε αιώνων δοκιμασίες, μνημονεύοντας με ευγνωμοσύνη τους ηρωικούς και συνεχείς αγώνες τους για την επανάκτηση της δικαίως ελευθερίας του έθνους μας, και προσπαθώντας να προωθήσουμε το κοινό καλό, με την τήρηση της φρόνησης, της δικαιοσύνης και της φιλανθρωπίας, ώστε η αξιοπρέπεια και η ελευθερία του ατόμου να εξασφαλιστεί μέσα στην κοινή τάξη, να αποκατασταθεί η ενότητα της χώρας και να επιτευχθεί η αρμονική συμβίωση με τα άλλα έθνη, δεχόμαστε, θεσπίζουμε και δίνουμε στους εαυτούς μας αυτό το Σύνταγμα» .

γ. Στο Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Γερμανίας αναφέρεται ότι:

«Τα Θρησκευτικά είναι μέρος του κανονικού προγράμματος των Κρατικών σχολείων εκτός από τα μη ομολογιακά. Η διδασκαλία γίνεται σε συμφωνία με τα δόγματα των Θρησκευτικών κοινοτήτων. Κανείς δάσκαλος δεν πρέπει να υποχρεώνεται να διδάσκει Θρησκευτικά παρά την θέλησή του»(άρθρο 7 παρ.4).

δ. Το Σύνταγμα του Γερμανικού Κρατιδίου του Σάαρ προβλέπει στο άρθρο 30:

« Στους νέους πρέπει να καλλιεργούνται κατά την ανατροφή τους ο σεβασμός προς τον Θεό, το πνεύμα της Χριστιανικής αγάπης και αλληλεγγύης, η αγάπη προς την πατρίδα, τον λαό και το έθνος ο σεβασμός στη φύση, η ηθική και πολιτική υπευθυνότητα στις επαγγελματικές και τις κοινωνικές τους σχέσεις και το ελεύθερο και δημοκρατικό φρόνημα».

ε. Το Ισπανικό Σύνταγμα γράφει στα άρθρα 16 και 27:

«Καμία θρησκεία δεν πρέπει να έχει κρατικό χαρακτήρα. Οι δημόσιες αρχές πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψιν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του Ισπανικού λαού και να ρυθμίζουν σύμφωνα με αυτές τις σχέσεις συνεργασίας με την Καθολική Εκκλησία και τις άλλες ομολογίες». (άρθρο 16,3)

«Οι κρατικές αρχές εγγυώνται την εφαρμογή του δικαιώματος των γονέων που επιβάλλει την παροχή στα παιδιά τους θρησκευτικής και ηθικής εκπαίδευση σύμφωνα με τις δικές τους πεποιθήσεις» (άρθρο 27,3).

Επίσης παραθέτουμε, εκτός από αυτές που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα, και άλλες σχετικές με το θέμα μας προβλέψεις των Συμβάσεων του Ο. Η. Ε για τα ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα που έχει κυρώσει η χώρα μας:

1. Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων

Άρθρο 18: «Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και με την τέλεση θρησκευτικών τελετών».

Άρθρο 26,3 «Οι γονείς έχουν, κατά προτεραιότητα, το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους».

2. Διεθνές σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα

Άρθρο 18,4. «Τα συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων ή των νομίμων κηδεμόνων, να φροντίζουν για τη θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους σύμφωνα με πεποιθήσεις τους».

Άρθρο 27. «Στα Κράτη όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού με τα άλλα μέλη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα».

3. Διεθνές σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα

Άρθρο 13,3. «Τα συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να σέβονται την ελευθερία των γονέων και, ενδεχόμενα, των νομίμων κηδεμόνων, να εκλέγουν για τα παιδιά τους ιδρύματα που δεν ανήκουν ή δεν υπάγονται στο Δημόσιο, αλλά ανταποκρίνονται στα οριζόμενα από το κράτος ή εγκεκριμένα ελάχιστα όρια εκπαίδευσης και να εξασφαλίζουν τη θρησκευτική και ηθική μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα προς τις ίδιες τους πεποιθήσεις».

Από τα παραπάνω, αλλά και από όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, γίνεται φανερό ότι ζήτημα ιδεολογικής μονομέρειας και δογματικού διαποτισμού των μαθητών δεν υπάρχει ούτε από νομική (Ευρωπαϊκή ή Ελληνική) ούτε από ουσιαστική άποψη. Οι προβλέψεις του Ελληνικού Συντάγματος είναι σαφείς και απόλυτα σύμφωνες με την Ευρωπαϊκή πρακτική.

B. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Για να στηρίξει όμως τις απόψεις της η κρατούσα διανόηση διαστρεβλώνει συνειδητά ή από άγνοια και το περιεχόμενο της Ορθόδοξης πίστης και αυτή παρουσιάζεται ως μια χειραγωγική και ανελεύθερη ιδεολογία η οποία χαρακτηρίζεται με αφορισμούς σκοταδιστική, καθεστωτική και αντιεπιστημονική. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του κου. Σωτηρέλλη:

«Οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως παθητικοί και άβουλοι δέκτες ενός «δογματικού διαποτισμού», υποκείμενοι σε έναν συνεχή καταϊγισμό κατηχητικών και συχνά μισαλλόδοξων μηνυμάτων, που αιχμαλωτίζουν την σκέψη και παρεμποδίζουν τον ελεύθερο και κριτικό στοχασμό. Πριν γνωρίσουν την αρχαία ελληνική μυθολογία διδάσκονται άκριτα και ανιστόρητα την εβραϊκή. Πριν εξοικειωθούν με την έννοια της θρησκείας και αποκτήσουν μεταφυσικές ανησυχίες, μιλούν κατά τρόπο πανοπτικό, δογματικό και απόλυτο στα ιδεολογικά υποκατάστατα του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» -μεταβαπτισμένου από τον νομοθέτη σε «πίστη προς τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης»- και εθίζονται, εκόντες άκοντες, σε συγκεκριμένες ενσωματωτικές θρησκευτικές και λατρευτικές εκδηλώσεις. Τα ανοιχτά ερωτηματικά για την προέλευση και την πορεία του κόσμου και του ανθρώπου αντιμετωπίζονται με τις στείρες βεβαιότητες ενός αποστεωμένου δογματικού και τυπικού «χριστιανισμού», αποκομμένου εν πολλοίς από το ανθρωπιστικό του περιεχόμενο και από την ζώσα κοινωνική πραγματικότητα».(44)

Η Ορθοδοξία όμως δεν είναι ιδεολογία αλλά ζωντανή κοινωνία ζωής Τα δόγματα της δεν είναι απόλυτες αλήθειες που δεν επιδέχονται εξήγηση ή ερμηνεία αλλά η έκφραση της εμπειρίας της Εκκλησίας. Η διδασκαλία του Χριστού είναι κλήση σε πνευματική συνάντηση κατά το «έρχου και ίδε» του Ιησού προς τον Ναθαναήλ. Η συνάντηση αυτή γίνεται μέσα στην προσευχή, τη λατρεία και τα μυστήρια της Εκκλησίας. Το μάθημα λοιπόν των Θρησκευτικών μόνο ενημερωτικό ή το πολύ χαρακτήρα πρόσκλησης προς την Εκκλησία μπορεί να έχει. Είναι γεγονός ότι οι περιπέτειες της Νεοελληνικής Θεολογίας έδωσαν κατά το παρελθόν άφθονες αφορμές για κατηγορίες όπως μισαλλοδοξία ή πνευματική μονομέρεια. Η δικούσα Εκκλησία ταλαιπωρήθηκε από τις συνεχή κρατική χειραγώγηση ενώ διάφορες Προτεσταντικού τύπου ιδεοληψίες που εισχώρησαν στην Ελληνική Θεολογία ταλαιπώρησαν και ταλαιπωρούν ακόμα τον χώρο μας δίνοντας λαβή για κριτική. Παρ' όλα αυτά το μεγαλύτερο κομμάτι των πιστών παρέμεινε σταθερό στις λαϊκές θρησκευτικότητας που σταδιακά στις μέρες μας εκφράστηκαν και στη Θεολογική γλώσσα. Όπως τονίσαμε και στο 1ο κεφάλαιο η αποφυγή της μισαλλοδοξίας, η διαλεκτικότητα, η πολυφωνία και η σύγκρουση των αντιθέτων απόψεων αποτελούν τις βάσεις ενός μαθήματος Ορθόδοξων Θρησκευτικών. Η Ορθόδοξη πρόταση κοινωνίας και ζωής υποστηρίζει αυτές τις αρχές όχι λεκτικά αλλά ουσιαστικά. Οι τυχόν αταίριαστες συμπεριφορές ή τα κατάλοιπα μιας «ιδεολογικοποιημένης» Ορθόδοξίας δεν αποτελούν τον κανόνα αλλά την εξαίρεση γι' αυτό και ο πόλεμος κατά του μαθήματος δεν βρίσκει ερείσματα μεταξύ των μαθητών στο τόσο προβληματικό σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα. Τέλος για την επιβεβαίωση των απόψεων αυτών, θα παραθέσουμε ένα απόσπασμα από το βιβλίο της Γ' Λυκείου «Θέματα Χριστιανικής Ηθικής» και το κεφάλαιο 2 με τον τίτλο «Εντολές κα Δόγματα. Συνταγές σκλαβιάς ή δρόμοι ελευθερίας; » (45)

«Αντίθετα προς τις κοινωνίες που οργανώνουν τα διάφορα «πρέπει» σε κώδικα, σε σύστημα ηθικής, σκοπός της Εκκλησίας δεν είναι να προσφέρει ένα σύστημα ηθικής. Αυτό που προσφέρει, είναι η δυνατότητα μιας νέας ζωής, που προκύπτει, όπως είπαμε παραπάνω, από τη δημιουργία σχέσης με το θεό. Όπως θα δούμε ειδικότερα σε επόμενα μαθήματα, η Εκκλησία προτείνει στον άνθρωπο τον τρόπο ζωής της, για να αποφασίσει ο ίδιος ελεύθερα αν θα τον επιλέξει. Τον τρόπο ζωής της η Εκκλησία τον έχει καταγράψει σε σύντομες διατυπώσεις που ονομάζονται δόγματα. Ο πολύς κόσμος έχει την εντύπωση πως δόγμα είναι ένα αφηρημένο, εγκεφαλικό κι άσχετο προς την καθημερινή ζωή αξίωμα, που ο άνθρωπος πρέπει να το δεχτεί σαν ιδεολογία. Στην παράδοση της Εκκλησίας, όμως, δόγμα είναι η συμπύκνωση ενός τρόπου ζωής.

Τι σημαίνει π.χ. για τον άνθρωπο το Τριαδικό δόγμα; Αν είναι κάτι που ο πιστός καλείται να το δεχτεί απλώς λεκτικά ή εγκεφαλικά, τότε δε φαίνεται να αλλάζε κάτι στη ζωή του ανθρώπου αν τη θέση αυτού του δόγματος την έπαιρνε λ.χ. η αποδοχή ενός μονοπρόσωπου θεού. Αν δούμε, όμως, το δόγμα ως διατύπωση εμπειρίας και ως μοντέλο τρόπου ζωής, θα βλέπαμε το εξής: Ο θεός του Χριστιανισμού είναι Τριάδα, τρία Πρόσωπα ισότιμα μεταξύ τους, και το καθένα μοναδικό κι ανεπανάληπτο. Ο θεός του Χριστιανισμού δεν είναι μια μοναχική ύπαρξη• είναι μια αγαπητική συντροφιά αδιάκοπη και άφθαρτη. Καλώντας, λοιπόν, η Εκκλησία τον άνθρωπο να δημιουργήσει

σχέση με το θεό, τον καλεί να γίνει κοινωνός του τρόπου ζωής του θεού. Να βιώσει, δηλαδή, ως καθημερινό τρόπο ζωής την αγάπη, την ισότητα, τη μοναδικότητα του καθενός και τη συνύπαρξη όλων. Ο Χριστιανός που σοβαρολογεί για την πίστη του σε θεό Τριαδικό, δεν μπορεί να εγκολπωθεί ούτε τον ατομικισμό, ούτε και τη μαζοποίηση του ανθρώπου, των κοινωνιών και των πολιτευμάτων του».

Γ. ΤΟ «ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ» ΚΑΙ ΤΟ «ΒΙΒΛΙΚΟ» ΜΑΘΗΜΑ.

Ορισμένοι συνάδελφοι Θεολόγοι με αφετηρία την παραδοχή ότι το μάθημα δεν μπορεί να επιβιώσει με την σημερινή του μορφή στις ευρωπαϊκές συνθήκες εισηγούνται με κείμενα και παρεμβάσεις τους την μετατροπή του μαθήματος των Θρησκευτικών σε Πολιτιστικό ή Βιβλικό μάθημα. Συγκεκριμένα ο Παντελής Καλαϊτζίδης υποστηρίζει τα εξής:

«Έχουμε την τάση οι θεολόγοι να τρέχουμε μονίμως πίσω από τα προβλήματα και πίσω απ' τις εξελίξεις. Πρέπει κάποτε να επιχειρήσουμε να τρέξουμε μπροστά. Να προβλέψουμε τι θα γίνει μετά από μια πενταετία ή και δεκαετία. Προσωπικά αυτό που με ανησυχεί, και το έχω ήδη εκφράσει σε συζητήσεις μου με συναδέλφους αλλά και με κάποιους επισκόπους, είναι το μέλλον του μαθήματος στη δημόσια εκπαίδευση. Άπ' τη στιγμή, δηλαδή, που θα ολοκληρωθεί ή ενσωμάτωση της Ελλάδος στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, το αίτημα για ανεξιθρησκία (πού πρακτικά για μας σημαίνει το μάθημα να γίνει προαιρετικό) όλο και θα κερδίζει έδαφος. Όλο και περισσότερο θα αυξάνει η πίεση από οργανώσεις ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων, από διανοούμενους και εφημερίδες, προκειμένου το μάθημα να περιθωριοποιηθεί ή να μετατραπεί σε προαιρετικό. Κι αυτό γιατί σε ένα μοντέρνο κοσμικό κράτος, σε μια πολυφυλετική και πολυπολιτισμική κοινωνία όπως θα είναι σε λίγο ή ελληνική, είναι αδιανόητο να έχουμε υποχρεωτικό μάθημα θρησκευτικών. Πρέπει λοιπόν, έστω για μια φορά, να σπεύσουμε και να προλάβουμε τις εξελίξεις». (46)

Και στο ίδιο κείμενο συμπληρώνει: « Το ερώτημα είναι πώς μπορεί να συνδυαστεί το αίτημα της ανεξιθρησκίας από τη μια και η αυτονομία σχέση της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας με την Όρθοδοξία απ' την άλλη. Η χρυσή τομή λοιπόν των δύο αυτών αλληλοαποκλειόμενων, από πρώτη άποψη, αιτημάτων, βρίσκεται, όσον άφορα το χώρο της μέσης εκπαίδευσης στη μετατροπή του μαθήματος από κατηχητικό-ομολογιακό σε πολιτιστικό. Τί σημαίνει αυτό, θα αναρωτηθούν ίσως κάποιοι που τρομάζουν στο άκουσμα αυτής της πρότασης. Δεν σημαίνει ούτε προδοσία ούτε θεολογική απονεύρωση του μαθήματος. Σημαίνει, αντιθέτως, ότι το μάθημα γίνεται συμβατό με το χαρακτήρα της δημόσιας εκπαίδευσης και μπορεί έτσι να επιβιώσει στο νέο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον που δημιουργείται. Με άλλα λόγια, ενοποιητική αρχή του μαθήματος δεν είναι πια το θρήσκευμα ή η ομολογία αλλά το κριτήριο του πολιτισμού. Το μάθημα δηλαδή δεν θα απευθύνεται μόνο σ' αυτούς που στο θρήσκευμα είναι χριστιανοί ορθόδοξοι, αλλά σε όλους όσοι (πιστοί και άθεοι, Έλληνες και ξένοι) ακολουθούν το πρόγραμμα του ελληνικού σχολείου, σε όλους όσοι επιθυμούν δια του σχολείου την ένταξη και μετοχή στην ελληνική πολιτιστική ταυτότητα. Όπως για παράδειγμα διδάσκουμε τα Αρχαία Ελληνικά, τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, υποχρεωτικά σε όλους, είτε πιστεύουν είτε δεν πιστεύουν στους αρχαίους θεούς, είτε είναι Έλληνες είτε άλλης καταγωγής, κατά τον ίδιο τρόπο, εάν θέλουμε το μάθημα να παραμείνει υποχρεωτικό στη μέση εκπαίδευση και ν' αξιολογείται, θα πρέπει να πάψει να χαρακτηρίζεται ως κατηχητικό-ομολογιακό και να ασχοληθεί με τα μορφωτικά αγαθά του ορθόδοξου πολιτισμού (βιβλικά και πατερικά κείμενα, λατρεία, τέχνη, ιστορία κ.λ.π.).

Με την ίδια σκοπιμότητα, δηλαδή την δημιουργία ενός μαθήματος υποχρεωτικού για όλους, ο Σταύρος Ζουμπουλάκης προτείνει την αντικατάσταση των Θρησκευτικών από ένα ουδέτερο Βιβλικό μάθημα που σκοπό θα έχει τη διδασκαλία της Βίβλου ως βασικού κειμένου του Ευρωπαϊκού πολιτισμού χωρίς αναφορές σε κάποια συγκεκριμένη Χριστιανική ομολογία. Το μάθημα αυτό θα έχει καθαρά φιλολογικό, φιλοσοφικό και ενημερωτικό χαρακτήρα.(47)

Εξετάζοντας σύντομα τις παραπάνω προτάσεις θα λέγαμε ότι ένα υποχρεωτικό «Πολιτιστικό» μάθημα στην ουσία όμως συγκαλυμμένα Θρησκευτικό, πόσο μάλλον που θα διδάσκεται από Ορθόδοξους Θεολόγους, είναι αντίθετο με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και συγκεκριμένα με το κατοχυρωμένο δικαίωμα των γονέων να ρυθμίζουν την θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις δικές τους πεποιθήσεις.(48) Η πρόταση για το «Βιβλικό» μάθημα είναι περισσότερο συμβατή με την σύμβαση αυτή καθώς και με τις άλλες διεθνείς συμβάσεις αλλά οπωσδήποτε η εφαρμογή της θα σημαίνει την δραματική συρρίκνωση του παιδαγωγικού περιεχομένου του Ελληνικού Σχολείου όπως το περιγράψαμε πιο πάνω. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι Πολιτιστικό ή Βιβλικό μάθημα, όπως προτείνεται από τους συναδέλφους, δεν υπάρχει σε καμία χώρα της Ευρώπης. Στην Ισπανία υπάρχει ένα μάθημα «Κοινωνικών και Πολιτιστικών δραστηριοτήτων» ως εναλλακτικό του μαθήματος

των Θρησκευτικών ενώ στο κρατίδιο της Βρέμης στη Γερμανία διδάσκεται η «Βιβλική Ιστορία» εναλλακτικά με την Φιλοσοφία.

Το πιο σημαντικό στοιχείο όμως, σε σχέση με τις προτάσεις αυτές, είναι η λανθασμένη βάση από την οποία εκκινούν. Συγκεκριμένα ο ισχυρισμός ότι το δικαίωμα της ανεξθρησκείας οδηγεί στην μετατροπή των Θρησκευτικών σε μάθημα προαιρετικό ή επιλογής δεν συμβιβάζεται με την Ευρωπαϊκή πραγματικότητα όπως αποδείξαμε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Κεφ. 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζουμε τα συμπεράσματα από τις παραπάνω σκέψεις στα εξής σημεία:

α. Είναι ψευδές το επιχείρημα ότι η διδασκαλία των Θρησκευτικών παραβιάζει αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου (Συνθήκη της Ρώμης), ατομικά δικαιώματα ή ότι υπάρχει Ευρωπαϊκή υποχρέωση κατάργησης ή περιθωριοποίησης του μαθήματος. Οι αναφορές για το θέμα αυτό στο άδηλο μέλλον, όταν δεν συνοδεύονται από συγκεκριμένα στοιχεία, δεν μπορούν να συζητούνται σοβαρά.

β. Η πολιτική συναίνεση ελληνικών πολιτικών δυνάμεων σχετικά με την υποβάθμιση του μαθήματος είναι προσωρινή, συγκυριακή και αντίθετη με την πλειοψηφία των Ελλήνων.

γ. Η Χριστιανική και ειδικά η Ορθόδοξη παράδοση πρέπει να διδάσκονται γιατί αποτελούν τις κυριότερες βάσεις του Ευρωπαϊκού και του Ελληνικού πολιτισμού.

δ. Το περιεχόμενο του μαθήματος δεν έρχεται σε αντίθεση, αλλά αντίθετα συμβαδίζει με το περιεχόμενο του σύγχρονου σχολείου, εφ' όσον προφέρεται με ήθος διαλόγου. Η ουδετεροποίηση και ο αποχρωματισμός του μαθήματος δεν οδηγούν στην βελτίωση αλλά στην υπονόμευση της παιδαγωγικής του αξίας.

ε. Μια κοινωνία Ορθόδοξη και Ελληνική δεν είναι ουδέτερη. Στηρίζει, βιώνει και μεταδίδει στα παιδιά της τα γνήσια στοιχεία της μακραίωνης παράδοσής της. Αυτό προβλέπεται και στο Ελληνικό Σύνταγμα που εκφράζει την λαϊκή βούληση. Η διατήρηση με κοινή συμφωνία των μεγάλων κομμάτων των συναφών διατάξεων κατά την τελευταία αναθεώρηση επιβεβαίωσε την λαϊκή αυτή βούληση για άλλη μια φορά.

στ. Η Ορθόδοξη παράδοση δεν είναι στατική. Είναι η παράδοση της ελεύθερης αναζήτησης του Θεού και της αλήθειας. Εμείς οι Ορθόδοξοι βλέπουμε πάντα στο μέλλον. Την κοινωνική και πολιτιστική και επιστημονική στασιμότητα στη χώρα μας δεν την καλλιέργησε η Ορθοδοξία αλλά ο ανιστόρητος βίαιος εκδυτικισμός και ο ανόητος πιθηκισμός που νομίζει ότι μπορεί να επικρατήσει με τη «σκέψη χωρίς σώμα».

ζ. Σήμερα το μάθημα των Θρησκευτικών είναι η πύλη του ανθρωπισμού στο Ελληνικό σχολείο. Η άποψη ότι το περιεχόμενο της ζωής και της παιδείας εξαντλείται στην διαχείριση πληροφοριών και στην εξάσκηση στη χρήση ορθολογικών σχημάτων είναι όχι μόνο αντιεπιστημονική αλλά και εντελώς ασύμβατη με την σύγχρονη επιστήμη. Κατά την ρήση του Λ. Βιτγκενστάιν στο Tractatus logico-philosophicus: «Το νόημα του κόσμου πρέπει να βρίσκεται έξω από τον Κόσμο. Στον κόσμο όλα είναι, και όλα συμβαίνουν, όπως συμβαίνουν. Μέσα στον κόσμο δεν υπάρχει καμιά αξία, και αν υπήρχε, δεν θα είχε καμιά αξία. Αν υπάρχει μια αξία που να έχει αξία, πρέπει να βρίσκεται έξω από όλα όσα συμβαίνουν και έχουν-έτσι. Γιατί όλα όσα συμβαίνουν και έχουν-έτσι, είναι συμπτωματικά. Αυτό που τα κάνει να μην είναι συμπτωματικά, δεν μπορεί να βρίσκεται μέσα στον κόσμο, γιατί τότε θα ήταν και αυτό συμπτωματικό. Πρέπει να βρίσκεται έξω από τον κόσμο».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Το έργο του Θεολόγου δεν μπορεί παρά να είναι αποστολικό, ως προσωπικό υπόδειγμα ζωής, ως λόγος, ως μαθητεία, ως διδασκαλία, ως προσευχή. Αν η κοινωνία απορρίψει στην πλειοψηφία της το έργο αυτό το μάθημα μας οφείλει να καταργηθεί από το σχολείο. Οι πολιτιστικοί σκοποί και η ενημέρωση περί της Βίβλου μπορούν να πραγματοποιηθούν στα πλαίσια και άλλων μαθημάτων. Αν όμως η κοινωνία αποδέχεται το ρόλο μας αυτό, δεν συντρέχει λόγος να μεταμφιεσθούμε για να ξεγελάσουμε τους κουτόφραγκους. Φυσικά το μάθημά μας σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποκαταστήσει στο ελάχιστο το έργο της Εκκλησίας. Όμως η πρόταση ζωής της Εκκλησίας όπως και η ιστορική της διαδρομή πρέπει να διδάσκεται στο ελληνικό σχολείο. Ασφαλώς το σχολείο αυτό πρέπει να είναι ανοιχτό σε κάθε ξένη πνευματική και πολιτιστική επίδραση και στη μελέτη όλων των πολιτισμών και όλων των θρησκειών. Είμαστε έτοιμοι να διαλεχθούμε με κάθε άλλη ιδέα ή θρησκεία. Ο δογματισμός και ο φόβος του άλλου είναι αδυναμίες που δεν ταιριάζουν σε Ορθόδοξους Χριστιανούς. Όμως σε κάθε περίπτωση είναι γεγονός ότι η αλήθεια υπάρχει, το φως φωτίζει και η ελπίδα πραγματοποιείται μέσα στην ιστορία. Αυτή είναι μια βέβαιη αλήθεια πιο βέβαιη κι από το ότι ο ήλιος ανατέλλει από την ανατολή. Το ότι οικειοθελώς κάποιος την αποδέχεται δεν σημαίνει ότι δεν είναι βέβαιη. Αυτή η βεβαιότητα δεν μπορεί να σχετικοποιηθεί ή να αποδυναμωθεί. Εδώ και δυο χιλιάδες χρόνια η

αλήθεια αυτή συντηρείται και μεταδίδεται στους ναούς, στα σπίτια, στις έρημους, και στα σχολεία όπου γης κατά τους λόγους του Ευαγγελιστού Ιωάννου:

«Εί την μαρτυρίαν των ανθρώπων λαμβάνομεν, η μαρτυρία του Θεού μείζων εστί, ότι αύτη εστί η μαρτυρία του Θεού ην μεμαρτύρηκεν περί του Υιού αυτού. Ο πιστεύων εις τον Υιόν του Θεού έχει την μαρτυρίαν εν εαυτώ. Ο μη πιστεύων τω Θεώ ψεύστην πεποίηκεν αυτόν, ότι ου πεπίστευκεν εις την μαρτυρίαν ην μεμαρτύρηκεν ο Θεός περί του Υιού αυτού. Και αύτη εστί η μαρτυρία, ότι ζωήν αιώνιον έδωκεν ημίν ο Θεός και αύτη η ζωή εν τω Υιώ αυτού. Ο έχων το Υιόν έχει την ζωήν, ο μη έχων τον Υιόν του Θεού την ζωήν ουκ έχει. **Οίδαμεν ότι ο Υιός του Θεού ήκει και έδωκεν ημίν διάνοιαν ίνα γινώσκοιεν τον αληθινόν, και εσμέν εν τω αληθινώ, εν τω Υιώ αυτού Ιησού Χριστώ. Ούτος εστί ο αληθινός Θεός και ζωή αιώνιος».**

Βιβλιογραφία

1. Οι εκπαιδευτικοί διαδικτυακοί τόποι www.eurydice.org και www.estia.educ.goteborg.se που είναι ενταγμένοι στα προγράμματα Socrates και Leonardo da Vinci της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
2. Οι ιστοσελίδες των Υπουργείων Παιδείας των Ευρωπαϊκών κρατών.
3. Γ. Σωτηρέλλη, «Θρησκεία και Εκπαίδευση» εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Κομοτηνή 1998
4. Ευ. Βενιζέλου «Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας», εκδ. Παρατηρητής, 2000
5. Αθ. Νίκα. «Τα Θρησκευτικά στα σχολεία» στο περιοδικό «Έξοδος» τεύχος 15
6. Α. Μαρίνου «Εκκλησία και Δίκαιον».εκδ. «Αποστολικής Διακονίας», 2000

Το κείμενο αυτό γράφτηκε από τον Θεολόγο Δημήτριο Βογιατζή.

Στη συγγραφή συνεργάστηκε με ιδέες και κείμενα ο Θεολόγος Αριστείδης Κούρτης. Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Κοινωνία τ. 44,45 (2002)

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- [1] Α. Φραγκουδάκη « Τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία» Αθήνα 1978 βλ. σε Αθ. Νίκα. «Τα Θρησκευτικά στα σχολεία» στο περιοδικό «Έξοδος» τεύχος 15.
2. Εφημ. «Το Βήμα» 25-6 1995 βλ. ό.π
- [3] βλέπε παρακάτω στο κεφ. 2, Β
- [4] Αριστείδη Μπαλτά «Σκέψη χωρίς σώμα» άρθρο στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» 16-3-2001
- [5] Συμεών Θεσσαλονίκης «Τα Άπαντα» εκδ. Ρηγόπουλου 1985 σελ. 2
- [6] Τα στοιχεία για τις επικρατούσες ομολογίες σε κάθε χώρα έχουν ληφθεί από τους 3 τόμους της «Παγκόσμιας Γεωγραφίας» της «Θεματικής Εγκυκλοπαίδειας» εκδ. Εκδοτική Αθηνών.
- [7] Αυτές είναι οι εκκλησίες Καθολική, Λουθηρανική, Ορθόδοξη, Αρμενική, Συρορθόδοξη, των Μεθοδιστών, των Μορμόνων και οι κοινότητες των Ισλαμιστών, των Ιουδαίων και των Βουδιστών.
- [8] Γ. Σωτηρέλλη, «Θρησκεία και Εκπαίδευση» εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Κομοτηνή 1998, σ.382
- [9] Education Act 1996
- [10] Το 35% των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου (primary school) φοιτά σε εκκλησιαστικά σχολεία Καθολικά ή Αγγλικανικά.
- [11] Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)
α. Άρθρο 9. Ελευθερία σκέψης και συνειδήσεως
«Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονομένως ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και λειτουργιών».
β. Α' Πρόσθετο Πρωτόκολλο άρθρο 2 (2π ηρ ΕΣΔΑ) – Δικαίωμα στην εκπαίδευση
«Ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθεί. Παν κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανόμενων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές πεποιθήσεις».
- [12] Ευ. Βενιζέλου «Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας», εκδ. Παρατηρητής, 2000, σελ. 124
- [13] Α. Μαρίνου «Εκκλησία και Δίκαιον» σελ. 445.
- [14] βλ. στα προηγούμενα
- [15] όπου πάντως το 65% των σχολείων είναι ιδιωτικά ομολογιακά
- [16] τα ιδιωτικά σχολεία αποτελούν στην Γαλλία το 25%, στην Μ. Βρετανία το 50%, στο Βέλγιο το 65% του συνόλου και τα περισσότερα είναι ομολογιακά .
- [17] Γ. Σωτηρέλλη ο. π σελ.388
- [20] το κείμενο από την ιστοσελίδα του Ε.Δ.Δ.Α.
- [21] υπόθεση Kjeldsen and others v. Denmark παρ.53-57
- [22] Γ. Σωτηρέλλη ο.π σελ. 259
- [23] υπόθεση Kjeldsen and others v. Denmark
- [24] Γ. Σωτηρέλλη ο. π σελ 260-265
- [25] «Οδηγίες για το μάθημα των Θρησκευτικών» στην ιστοσελίδα του «Υπουργείου Παιδείας και Εκκλησιαστικών υποθέσεων» της Νορβηγίας
- [26] Γ. Σωτηρέλλη ο π. σελ. 343-346
- [27] βλ Παντελή Καλαϊτζίδη. «Θεολογικός αυτοσχεδιασμός ή προγραμματισμός και αξιολόγηση;» στο βιβλίο «Γιατί Θρησκευτικά σήμερα» εκδ. Δόμος , 2000,σελ. 53, 54

- [28] Σταύρου Ζουμπουλάκη «Η Βιβλική σκέψη και παράδοση στο σύγχρονο Ευρωπαϊκό σχολείο» στον τόμο «Ελληνικό σχολείο και πολιτισμός-Κείμενα συνεδρίου των Εκπαιδευτηρίων Γείτονα» εκδ. Child services, 2001, σελ. 115 -120. βλέπε παρακάτω σελ. 26
- 28 «Διεθνές Σύμφωνο για τα Πολιτικά και Ατομικά Δικαιώματα (1966) » του Ο.Η.Ε. που υπογράφηκε από την Ελλάδα το 1997
- 29 Α. Μαρίνου «Εκκλησία και Δίκαιον» 2000 σελ. 427
- [31] «Θεματική Εγκυκλοπαίδεια της Εκδοτικής Αθηνών» τ. Παγκόσμια Γεωγραφία Α´
- [32] Τα μισά από τα σχολεία της πρωτοβάθμιας και το ¼ από αυτά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Μ.Βρετανία είναι ιδιωτικά.
- [33] Department for Education and Science: QCA schemes for Religious Education
- [34] βλ .σελ. 11 παραπάνω
- [35] «Το πρόγραμμα του μαθήματος των Θρησκευτικών 1999» στην ιστοσελίδα του «Νορβηγικού Υπουργείου για την Εκπαίδευση και τις Εκκλησιαστικές Υποθέσεις».
- [36] «Christian Studies» στην ιστοσελίδα του Δανικού Υπουργείου Παιδείας.
- [37] «Unbeschadet des staatlichen Aufsichtsrechtes wird der Religionsunterricht in Übereinstimmung mit den Grundsätzen der Religionsgemeinschaften erteilt» (Χωρίς να αποσιλώνεται το δικαίωμα του κρατικού ελέγχου, τα Θρησκευτικά διδάσκονται σύμφωνα με τα δόγματα των Θρησκευτικών κοινοτήτων) άρθρο 7 παρ 3 που Γερμανικού Συντάγματος (βλ. παρακάτω κεφ 3 Α)
- [38] Σε πρόσφατη έρευνα του καθηγητού του Παντείου Α. Παπαριζου σε δασκάλους δημοτικών σχολείων η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε ότι το μάθημα των Θρησκευτικών πρέπει να είναι κατηχητικό.
- [39] « Décisions du ministre de l' éducation nationale sur l' enseignement du fait religieux dans l' école laïque », 14 Νοεμβρίου 2001, στην ιστοσελίδα του Γαλλικού Υπουργείου Παιδείας.
- [40] Βλ. Δ. Τσάτσου, « Θεμελιώδη Δικαιώματα», σ. 323-324.
- [41] Βλέπε στην σελ 24. την αναφορά στο Σύνταγμα του Σάαρ
- [42] Η υποθηκωμένη προσωπικότητα, «Το Βήμα» 20.4.1980
- [43] «Σύμφωνο για τα Δικαιώματα του παιδιού» 1990 του Ο.Η.Ε., που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1992
- [44] Γ. Σωτηρέλλη ό. π. σελ.388
- [45] συγγραφείς Μ. Μπέγζος, Α. Παπαθανασίου
- [46] Π. Καλαϊτζίδη. «Θεολογικός αυτοσχεδιασμός ή προγραμματισμός και αξιολόγηση;» στο βιβλίο «Γιατί Θρησκευτικά σήμερα» εκδ. Δόμος , 2000,σελ. 53, 54
- [47] Στ. Ζουμπουλάκη «η Βιβλική σκέψη και παράδοση στο σύγχρονο Ευρωπαϊκό σχολείο» στον τόμο «Ελληνικό σχολείο και πολιτισμός- Κείμενα συνεδρίου των Εκπαιδευτηρίων Γείτονα» εκδ. Child services, 2001, σελ. 115-120
- [48] Πώς θα επιβληθεί υποχρεωτικά το μάθημα αυτό στους Έλληνες Μουσουλμάνους; Βλ. την άποψη του Ευάγγελου Βενιζέλου για το ίδιο θέμα στο βιβλίο «Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας», 2000, σελ. 128-129